

Branko Tošović (Graz)

Andrićeva gračka publicistika (1923–1924)

U radu se analiziraju Andrićevi publicistički tekstovi objavljeni 1923. i 1924. godine. Autor ih razvrstava na književno-publicističke, političko-književne priloge i književne prikaze.

Ivo Andrić je u ovom periodu napisao, pripremio/pripremao ili prvi put objavio sedam publicističkih tekstova. To su KROZ AUSTRIJU (ZABELEŠKE S PUTA), SAN O GRADU, FAŠISTIČKA REVOLUCIJA, BENITO MUSSOLINI, SLUČAJ MATTEOTTI, JOVAN SKERLIĆ i PJESMA NAD PJESMAMA (ESTETSKI PRIKAZ). Oni bi se mogli podijeliti u tri cjeline: 1. književno-publicistički tekstovi, 2. političko-književni tekstovi, 3. književni prikazi. Šest priloga štampano je u Zagrebu, a jedan u Beogradu. Andrić je najviše sarađivao sa zagrebačkom JUGOSLAVENSKOM NJIVOM (pet od sedam tekstova). Po jedan rad objavio je u beogradskom SRPSKOM KNJIŽEVNOM GLASNIKU i zagrebačkom VIJENCU. Svi tekstovi, izuzev PJESME NAD PJESMAMA, napisani su na ekavici.

U književno-publicističke tekstove spadaju dva putopisa – KROZ AUSTRIJU i SAN O GRADU.

Tekst **KROZ AUSTRIJU (ZABELEŠKE S PUTA)** objavljen je u JUGOSLAVENSKOJ NJIVI na ekavici (Zagreb, 1923, god. VII, knj. I, br. 12, s. 487–490). JUGOSLAVENSKA NJIVA je bio zagrebački časopis za umjetnost, nauku, narodnu prosvjetu, politiku, socijalni život i privredu pokrenut 1917. pod nazivom HRVATSKA NJIVA, a okupljao je građansku inteligenciju. Ugasio se 1926. godine.

Sl 1. JUGOSLAVENSKA NJIVA, juni 1923. godine

0. Putopisi imaju posebno mjesto u Andrićevom stvaralaštvu, o čemu je posebno pisala Žaneta Đukić Perišić. Ona na jednom mjestu kaže:

„Sa većom je strašću i sa istrajnijim entuzijazmom Andrić pakovao svoje putničke kofere kad je bio mlad. *Za mene je da brodim i putujem. I da je život malo dulji ja bih obišao svijet, a možda i otkrio novi* – piše 1919. godine Andrić svojoj prijateljici Zdenki Marković (Andrić 2002: 178). Tada pisac za sobom ima iskustvo studija u Zagrebu, Beču i Krakovu, a pred sobom perspektivu službovanja u nekome od jugoslovenskih poslanstava. Andrić, književnik od ugleda i diplomata od karijere, provešće godine upoznajući različite predele i ljude Italije, Rumunije, Austrije, Francuske, Španije, Portugalije, Švajcarske, Nemačke, Poljske, Rusije, Kine i o njima ostavljati tragove u svojim putopisima“ (Đukić Perišić 2009: 45).

Autorica ističe da je Andrićev putnički cilj bio trenutak velikog duhovnog zadovoljstva, čas potpunog razumijevanja „kad nas nova i nepoznata sredina odjednom *iznenadi* nečim *poznatim*, i omogućiti nam da osetimo prisnu bliskost i veliku zajednicu ljudskog postojanja na zemlji“ (Đukić Perišić 2009: 41). Ta „ideja *prepoznavanja* mojeg u tuđem“ važna je Andriću koliko i „ideja *upoznavanja* tuđeg“ (Đukić Perišić 2009: 41). Andrić je cijenio putopis kao žanr, o čemu govori i sljedeći podatak: on nije volio da piše predgovore (kao i prikaze), iako je ponuda bilo, ali je jedini izuzetak bila knjiga putopisa Zuka Džumhura NEKROLOG JEDNOJ ČARŠLIJ (Sarajevo, 1958).

KROZ AUSTRIJU.

(Zabeleške s puta.)

Kad ljudi imućni i željni znanja hoće da zagledaju u smisao civilizacije, njihova razvoja i propadanja, oni idu pa gledaju Forum ili Pompeje ili šetaju po ruševinama Kartage na mesečini. Taj je način isto toliko netačan koliko prijatan. Te su blagorodne ruševine, savesno poridane i propisane, izbeljene i isprane, čiste kao one glatke kosti na kojima uče studenti medicine. Sve što je teško, gorko, zemno spalo je s njih, i gledajući ih mi hovitom radu; ne rezultat raspadanja, nego raspadanje samo. Znači videti čilenje tkanja i popuštanje tetiva, lišeno varke, nade i lepote. Znači osetiti ono nemoljivo i strahovito što svaki postanak i razvoj nosi a priori u sebi, a o čemu retko mislimo i nerado govorimo.

Poraz, bolest, gubitak, stiču aureolu slave i poezije tek docnije, kod zdravih i moćnih, sami u sebi oni su prosta činjenica koja ubija bez ikakve utehe i čari.

To gledam svaki dan.

Sl. 2. Početak putopisa u prvom izdanju 1923. godine

1. Prema onome šta piše u putopisnim zabilješkama KROZ AUSTRIJU prepoznajemo Grac, u kome je Andrić živio 1923. godine kada je tekst objavljen. Andrić konstatuje da je grad lijep, *ali žalostan*,¹ što se može objasniti time što je Andrić boravio nakon Prvog svjetskog rata i sloma Austrougarske monarhije, kada je situacija u svim oblastima života bila vrlo teška. Ove putopisne zabilješke Andrić gradi na tri motiva: prostornoj lokaciji, 2. razgovoru sa ljudima i 3. sopstvenim opservacijama. Što se tiče prvog, nakon ekspliciranja u naslovu prostora o kome će govoriti prva rečenica neočekivano nas prenosi iz Austrije na sasvim drugi teren – u Forumu, Pompeju i Kartagu.

Kad ljudi imućni i željni znanja hoće da zagledaju u smisao civilizacije, njihova razvoja i propadanja, oni idu pa gledaju Forum ili Pompeje ili šetaju po ruševinama Kartage na mesečini. Taj je način isto toliko netačan koliko prijatan. [...] Sve što je teško, gorko, zemno spalo je s njih, i gledajući ih mi

¹ Pošto se kao izvor koristi on-line Gralis-Korpus, u kome se na navode strane iz štampanih verzija Andrićevih tekstova, u daljem tekstu taj se podatak ne daje.

vidimo plodna stoleća, prekrasan cvat i blago otmeno umiranje, jer – prema jednoj malo gruboj Hajneovoj reči – naslikana đubrišta ne zaudaraju.

Ali to nije slučajno. U centru pažnje nisu turističke atrakcije, već ruševine i to *blagorodne, savesno poredane i propisane, izbeljene i isprane*. U nastavku autor opisuje jednu takvu ruševinu, ali ne prostornu, već političku – državu koja se zvala Austrougarska. Ta se razvalina kontrastira i u odnosu na druge stvari.

Proputovati današnju Austriju znači, otprilike, protivno. Znači videti „vreme zemno i sudbinu ljudsku“ u njihovom strahovitom radu, ne rezultat raspadanja, nego raspadanje samo. Znači videti čilenje tkanja i popuštanje tetiva, lišeno varke, nade i lepote. Znači osetiti ono neumoljivo i strahovito što svaki postanak i razvoj nosi a priori u sebi, a o čem retko mislimo i nerado govorimo.

Ni nakon toga Andrić ne prelazi na sam opis putovanja jer slijede dvije uopštavajuće misli o krah u velikih društvenih sistema.

Kad se veliki društveni organizmi izlive i prežive i nevidljivo slome u sebi, onda se nužno događa da ih njihove institucije, ljudi i stvari još za koji čas nadžive. To je avetinjska egzistencija kojom žive komadići ispresecana reptila: žive i miču se, ali nemaju učešća u razvoju, i od svih bezbrojnih mogućnosti života za njih ne postoji nijedna.

Tek sada pisac prelazi na opis prostora u kome se kreće i koje on tačno locira: Beč, Linc, Grac. I ovdje Andrić nastavlja da kontrastira, ovaj put prijestonicu (Beč) i, kako kaže, provinciju (Linc, Grac).

Malo sam se zadržavao u Beču, više u Lincu i Gracu. Provincija je vernija i rečitija, u njoj je življe staro i vidnije novo.

U Beču su Habsburgovci mirni, u kripti crkve Minorita; državni predsedava Hajniš, a vladaju Sajpel i hrišćanski socijali, i pomalo ceo svet.

Andrić ističe da su poraz, bolest, gubitak prosta činjenica koja ubija bez ikakve utjehe i čari. On posvuda zapaža vrlo loš život: *U austrijskoj provinciji danas siromaštvo i iscrpenost proviruju na sve strane kao šavovi na iznošenom odelu.*² Za grad, koji ne imenuje (čini se da je to Grac),³ kaže sljedeće:

² „[...] Andrić u Austriju stiže u trenutku kada je stara slava Habzburga već sasvim okrunjena, a tragovi nekadašnje moći već dobrano izbledeli. On u zemlju koju je doživljavao kao tamnicu svoga naroda dolazi kao bivši sužanj, sada oslobođen poveza na očima. U nekada neprijateljsku zemlju on stiže kao diplomatski predstavnik oslobođene, ujedinjene i, mislio je tada, skladno organizovane zemlje. Ali, vidljiva je jasno pišćeva pozicija – on je na strani pobjednika, a slika sloma, poraza i posrnuća velike sile jeste slika koju bivši rob želi da vidi još od mladobosanskih vremena. Biti *svedok vremena u razgrađivanju*, bilo je za pisca privlačno koliko i optimistička i strastvena potraga za vrelim tajnama Juga (SAN O GRADU, PRVI DAN U RADOSNOM GRADU, PORTUGAL,

*Ulice rano izumrle i slabo osvetljene, kapije i basamaci nikako. U prvim restoranima, servijete od papira, posuđe izlizano, fotelje olinjale. Jela su nemasna, bez soka i začina. Po kućama zvonca ne rade, jer su električne baterije davno istrošene, a niko ih ne obnavlja (preko nekadanjeg zvonca prilepljena ceduljica: **Bitte stark klopfen**). U dućanima je inostrana roba veoma retka, sve je pravljeno u Austriji i sve oskudno, slabo, tanko. Još jedino lepe kuće i velika državna zdanja svedoče o vremenima moći i blagostanja, ali i oni pomalo gube boju ili štukaturu, vrstaju se u povorku opšte propasti.*

Zatim dolazi indirektno odslikavanje Austrije na taj način što piščevi sagovornici daju svoje viđenje nove države. Andrić bira za dijalog predstavnika socijalno raznorodnih grupa: tu je radnik socijalista i Jevrejin sa ženom, tu su dvojica Gračana (bez druge konkretizacije) i dvojica penzionisanih činovnika (čije se porijeklo svjesno zamućuje konstataciju da su Nijemci, zatim austrijski državljani, a onda Čehoslovaci, čak i Jugosloveni). Razgovor sa njima dolazi u neprekinutom nizu. Samo susret sa predstavnikom grupe koji porijeklom ne pripada tome prostoru i koju autor imenuje kao *naši ljudi* slijedi kasnije, na samome kraju. Svaki od sagovornika posmatra i tumači iz svoje perspektive tadašnju Austriju, ali ih jedno objedinjava – *svi su protiv nje*. Za radnika socijalistu to je *popovsko testo*, za Gračane *čivutska republika*, za staru gospođu zemlja nepravde (najviše zbog smrti bliskog prijatelja, generala iz Linca, kome su rekvirirane dvije trećine stana pa je izvršio samoubistvo). Ova posljednja pozicija daće povoda piscu da, kao digresiju, iskaže sljedeću misao:

Inače su velike geste i primeri heroizma retki. Jer u njihovom porazu nema veličine, ni u njihovoj revoluciji smisla. Spašava se ko može i svak se hvata za što stigne.

Predstavnik *naših ljudi* je Andrićev *znanac*, inženjer iz Dalmacije. Njegov odnos prema tadašnjoj Austriji izdvojen je za kraj kao neka poenta. Na piščevo pitanje „Šta radi?“ ovaj odgovara:

Ama evo se srdim. Ima pô sata gledam ove oko sebe, pa mi dolazi da se bijem u glavu kad pomislim: ko nam je vlado sto godina!

ZELENA ZEMLJA, ŠPANSKA STVARNOST I PRVI KORACI U NJOJ, DOLINOM RADIKE, i dalje, NA SVETLOM OHRIDSKOM JEZERU, TRENUTAK U TOPLOJ i drugi“ (Đukić Perišić 2009: 49).

³ „Onaj tok njegovih putopisnih radova koji se može odrediti kao prevashodni izraz piščevog subjektivnog bića, artistički je kratka, pročišćena proza, zgusnutih slika, esej u izvesnoj meri oslobođen elemenata stvarnosti i konkretnih podataka o prostoru. Stvarni predeo izaziva u piscu sistem asocijacija i utisaka, koje on, kao pripadnik određene kulture i sa posebnom rezervom raznorodnih znanja, razlaže, analizira, povezuje, oduhovljujući ih uzbuđenjima duše“ (Đukić Perišić 2009: 47).

što Andrić konkretizuje riječima: I pokazuje na svet u kavani: izbrijane činovnike ušiljenih brkova, sa onim krutim tipičnim držanjem austrijskog činovnika, oficire u starim ili novim uniformama sa habsburškim ordenima. Ovdje pisac ne može a da i sam ne iskaže svoj odnos, koji se podudara sa sabesjednikovim. Nakon što se nasmejao (očito mu je godilo ono što je čuo) dodaje: Setih se tada da mi u sve ove dane nikad ni na um nije palo da su i ovi nekad negde nad nekim vladali. Putovanje Andrić završava mišlju iz unutrašnjeg monologa sa njemu toliko dragim Geteom: Du lieber Gott! was doch der Mensch für ein armes, gutes Tier ist! (Bože dragi! Baš je čovek jadna, dobra životinja!).

2. Odslikavanje Austrije u formi razgovora sa saputnicima Andrić prekida trećim motivom započetim riječju *abbauen*, koju autor ne objašnjava, već je posredno tumači. U segmentu putopisa sastavljenom od jedanaest pasusa on daje ipak, dosta posredno, njeno značenje i to u četvrtom pasusu Andrić:

Abbauen. *Ovde se razgrađuje, ukida, opada, nestaje, svesno i nesvesno, s planom i samovoljno.*

Radi se o leksemi sličnoj onoj iz sasvim druge situacije i iz drugog prostora – *perestrojci* iz devedestih godina prošloga vijeka u Sovjetskom Savezu, koji se isto tako raspao. Glagol *abbauen* pokrivala raznorodne transformacije u novoo-brazovanoj Republici Austriji – ukidanje ministarstava, škola (srednjih i visokih) i naučnih instituta, sistematsko otpuštanje činovnika, čime je, kako reče Andrić, razbijen i drugi stup austrijske birokratije, pored vojske koja je već bila *prsla*. Uz to došle su i mnogobrojne promjene naziva ulica i trgova, koje su izazvale zabunu i teškoće. Zatim slijedi poređenje: *A zar u nas nema sramotno nekrštenih trgova?* On potencira *neverovatan minimum* na koji je svedena ljudska egzistencija, a ponajviše penzionera.

U toj klasi je najgore. Prodalo se sve što se prodati može i sad se živi od hleba i tanka čaja, i umire od gladi. To su većinom starija čeljad s nesigurnošću u gestama i nerazumevanjem u očima. Za njih je nasleđen i ustaljen red privilegija bio jedini moguć život, a sad su živi ali osuđeni i izgledaju kao da im je izvijeno tlo ispod nogu, presečen dah i uzeta reč.

Nasuprot njima nalaze se oni koji trguju novcem i kojima je dobro. Između te dvije grupe postoji poseban sloj društva koji Andrić kratko naziva *mladošću*, koja *jedina i bez novca ume da bude srećna, tera sportove i ljubav, po nepromenljivoj božijoj volji*. Žene su takođe izdvojene, ali na drugi način: one se *nisu odrekle elegancije, nego vode tajnu i upornu borbu sa siromaštvom i rđavom valutom, kupuju novo i prekrajaju staro i konačno ipak liče, koja manje a koja više, na figuru iz pretposlednjeg pariskog žurnala*. Ovdje Andrić dovodi u vezu žensku ljepotu sa ljepotom uopšte i njenom sudbinom u teškim vremenima: *Nikad neće umreti lepota, a sve kad bi se to i dogodilo preživela bi je želja za lepotom*. Nimalo nije slučajno što ovu temu pisac nastavlja opisom proljeća.

I proleće je došlo na velike mahove, u ovu republiku. Sve lista i cvate. Prostrani zabrani, kultivisane šume i veliki parkovi koji su, začudo, još uvek dobro paženi i negovani.

Gledam predele posle noćne kiše. Čini mi se ne bih se začudio kad bi ovde pupovi bili bleđi, cvat kržljiviji i sve proleće oskudnije. Ali nije. Ono je bogato i štedro i rađa se i raste po drugim zakonima.

Slijedi posljednji motiv, i to onaj koji je u Andrićevom životu uvijek imao centralno značenje – knjiga. Pisac ulazi u knjižare, gleda police i zapaža nesrazmjerno velik broj putopisa i političkih brošura, čemu razlog nalazi u oskudici zbog koje ovdašnjim ljudima preostaje samo da se *putuje po atlasima*. Iza toga štiva slijedi okultistička literatura.

Poneke knjižare imaju poseban prozor za nju. Indija je u velikoj modi. Tajne sile misli i volje crtaju se mističnim rečnikom, često i grafički.

Kako ću biti srećan i uspeti u životu? Tajne moći, Fakirska mudrost. Sve od bezimenih pisaca ili zvučnih pseudonima. I sve se te knjige prodaju. Kupuju ih devojčice, uverava me knjižar, kao što su nekad kupovale romane.

Andrić izvlači ovakav zaključak: Kad sve izneveri ide se i u ta mračna područja.

3. Na primjeru Andrićevih putopisnih zabilješki KROZ AUSTRIJU može se, po mišljenju Žanete Đukić Perišić, jasno uočiti koliko je za nastanak putopisne proze važna pozicija pisca i njegova tačka gledanja.

„Ne samo objektivne okolnosti geografske konfiguracije ‘terena’, vidokrug i krajolik, i istorijski trenutak u kojem predeo ‘živi’, već je jednako važan i individualni trenutak pisca kao našeg vodiča kroz nepoznato. Ono što je pisca u njegovome životu odredilo, što ga je duhovno formiralo, formiraće i ugao i vizuru kroz koje on posmatra i razume jedan predeo, grad, zemlju, kulturu“ (Đukić Perišić 2009: 49).

4. Na jezičkom planu zapažamo jedinice koje su više u duhu hrvatskog nego srpskog jezika. Recimo, na jednom mjestu pojavljuju se lekseme *birokracija* i *aristrokracija* umjesto tipično srpskih *birokratije* i *aristrokratije*. *I tako se pomalo razbija, pošto je prsila vojska, i drugi stup nekadanje Austrije birokracija.* ♦ *Aristokracija, pokoravajući se dobrom tonu i otmenosti, ne govori mnogo, ali i ne krije mnogo.* U ovome tekstu susreće se i leksema *kavana*: *Prošle nedelje u nekoj velikoj kavani sretam jednog znanca, inženjera iz Dalmacije.* Kao i u drugim tekstovima, Andrić koristi *basamak* umjesto *stepenice*. *Ulice rano izumrle i slabo osvetljene, kapije i basamaci nikako.* Pisac govori o *Jevrejima*, ali upotrebljava i pridjev *čivutski*: [...] *govori mi jedan Jevrej, a žena mu potvrđuje glavom [...], „Ovo je čivutska republika“, govore mi dvojica Gračana.* Na više mjesta pojavljuje se neodređeni vid pridjeva: *Kad ljudi imućni i željni znanja hoće da zagledaju u smisao civilizacije, njihova razvoja i propadanja, oni idu*

[...], [...] *živi se od **tanka** čaja [...], To je avetinjska egzistencija kojom žive komadići **ispresecana** reptila [...].* Tri puta se koristi *gesta*.

Na stilskom planu Andrić zna da upotrijebi jaku riječ (u formi epiteta), pa i da je ponovi.

*Znači videti „vreme zemno i sudbinu ljudsku“ u njihovom **strahovitom** radu, ne rezultat raspadanja, nego raspadanje samo. Znači videti čilenje tkanja i popuštanje tetiva, lišeno varke, nade i lepote. Znači osetiti ono neumoljivo i **strahovito** što svaki postanak i razvoj nosi a priori u sebi, a o čem retko mislimo i nerado govorimo.*

5. Tekst **SAN O GRADU** je objavljen 1922. godine na ekavici u JUGOSLAVENSKOJ NJIVI 1923. godine (Zagreb, god. VII, knj. I, br. 3, s. 118–119). On je formalno posvećen drami Iva Vojnovića MAŠKARATE ISPOD KUPLJA (koja odslikava dubrovački život polovinom 19. vijeka), a u suštini radi se o žanru koji je najbliži putopisu.

Sl. 3. Naslov JUGOSLAVENSKJE NJIVE iz februara 1923. godine

6. Radnja Vojnovićeve drame dešava se *ispod kuplja* (crepova), odnosno u krugu jedne plemićke porodice. Ivo Vojnović (rođen 1857. u Dubrovniku, umro 1929. u Beogradu) smatra se najpoznatijim dramskim piscem moderne (neki ga nazivaju posljednjim velikim piscem Dubrovnika). Poznat je po DUBROVAČKOJ TRILOGLJI sastavljenoj od drama ALLONS ENFANTS, SUTON i NA TARACI, nastalih između 1891. i 1901. godine, u kojima se opisuje propast Dubrovačke republike. Izbor teme nije slučajna. Dva su se Iva upoznali u Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu, gdje je Andrić došao na liječenje tuberkuloze, a Vojnović upućen iz šibeničke tamnice 1916. zbog glaukoma. Pisac je prvi put boravio u Zagrebu 1912, kada se upisao na Filozofski fakultet. Bio je *bljedolik i nježan poput djevojke, prijazan i duhovit* (Poljak 2002: 14), ali mu se grad nije svidio pa je 1913. otišao u Beč. Drugi put dolazi u Zagreb 1917, kao mnogi drugi utamničeni književnici i političari, jer su tu lakše mogli izbjeći policijski nadzor i opasnost od vojne mobilizacije. O kontaktima Andrića i Vojnovića Željko Poljak piše:

„U svojim Dnevniciima [koji se čuvaju u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu; B. T.] Vojnović bilježi da je 3. studenog 1917. u bolnicu primljen, među ostalima, i 25-godišnji Ivo Andrić. Iskusni književnik odmah je u tom mladiću prepoznao književni talenat i sažalio se nad njegovom sudbinom. Posvetio mu je očinsku brigu, postao prijateljem i to ostao do konca svoga života. Zabilježio je, među ostalim: ‘Kako se ona lijepa glava sagiblje pod teretom

udesu...’, ‘Crna krila zastiru ono mramorno čelo...’, ‘genij već zaručen za smrću, što se zove Ivo Andrić’ itd.“ (Poljak 2002: 22).

Vojnović će kazati o Andriću i ovo: „Kakva plemenita, prefinjena pjesnička duša!“, „Ovo zlatno dijete uvijek je uza me! Koja bolna, a visoka duša“ (Đorđević 2000: 77, 78). On spominje i mučne trenutke vezane za Andrićevo slabo

Sl. 4. Ivo Vojnović
rečenici:

zdravlje, poput ovog: „Bacio je danas krvi, moj veliki Andrić mali“ (Đorđević 2000: 78).. Dakle, Vojnović se sa puno nježnosti, topline i sažaljenja odnosio prema mladici tako rano oboljelom od opake bolesti. To se osjeća i iz prepiske koju su vodili od 1918. do 1926. godine (Đorđević 2000). Vojnović je molio Andrića da napiše recenziju drame MAŠKARATE ISPOD KUPLJA (Đorđević 2000: 79) pa je, vjerovatno, to i bio povod da Andrić pristupi SNU O GRADU. On na tri mjesta spominje Vojnovića i njegov tekst: 1. u podnaslovu datom u zagradama, 2. u konstataciji da se sve što je bilo u prošlosti Dubrovnika naslućuje iz *zidina i knjiga dvojice Vojnovića*) i 3. u posljednoj

Čitajući, večeras, „Maškarate ispod kuplja“, ponovno sam doživio ono proletnje prepadne i gledajući, u sebi, historiju Grada i ovaj San o Gradu, ponovno se poklonio „vjeri, gospodstvu i slobodi“ kao najdostojnijim ljudskim snovima.

Ipak Andriću taj tekst služi samo kao povod da iskaže sasvim nešto drugo: divljenje rodnome gradu Iva Vojnovića – Dubrovniku. S druge strane, Andrić će vrlo toplo pisati o Vojnoviću u nekrologu 1929. godine.

Tematski ovaj se tekst više uklapa u putopisnu prozu nego u žanr prikaza i recenzija. Ovdje, naime, Andrić opisuje neobičan susret sa Dubrovnikom jednog proljećnog dana.

Bio sam se ispeo na Gornji Konal i sunčao se dugo u zavetrini neke kapelice. Nisam video ništa do usku ulicu, visoke zidove, i promenljivo proletnje nebo nad sobom.

SAN O GRADU.
Povodom Ivo Vojnovića »Maškarate ispod kuplja«.
Zamislite da se razdoran, stira i oštar bosanski
pojas i hercegovački krš tanje i profiluju
na svom putu prema moru, dok se ne slože u
masivnu ali finu i ozbiljnu liniju, to je Srđ.
Zamislite naš govor, kako se iz Borne, preko Her-
cegovine, gladi i mekša, dok ne stigne u Župu dubro-
vačku gde ga seljakinje govore u lepom i dostojan-
stvu kraljica.

Sl. 5. Početak teksta u izdanju iz 1923.

Pisac, međutim, tekst počinje na neobičan i umjetnički „ubitačan“ način: anaforskim nizanjem triju pasusa sa inicijalnim glagolskim oblikom *zamislite*, čime daje njemu svojstvenu pripovjedačku orkestraciju prostora u kome se našao. Prvo, on tako slikovito i upečatljivo uvodi čitaoca u pejzaž da se ne zna šta je ljepše – kontrast podneblja u kome se rodio i koji vidi pred sobom ili

ono što kao kompleksna slika ostaje: *Zamislite da se razderan, strm i oštar bosanski pejzaž i hercegovački krš tanje i profinjuju na svom putu prema moru, dok se ne slože u masivnu ali finu i ozbiljnu liniju – to je Srđ*. I tu pisac staje da bi prešao na sasvim drugo – na jezik, isto tako u anaforskom i kontrastnom slikanju: *Zamislite naš govor kako se iz Bosne, preko Hercegovine, gladi i mekša, dok ne stigne u Župu dubrovačku, gde ga seljakinje govore s lepotom i dostojanstvom kraljica*. A onda, opet anaforski, posmatra grad odozgo i ljude koji u njemu žive, spoznajući i ističući, prije svega, težak rad, vjekovno građenje i stvaranje.

Zamislite, dalje, naše „Slovine“ kako na pomolu mora bacaju mešine i ostavljaju čobanima ovce, a oni se uljuđuju, uče, trguju i stiču, a stečeno bogatstvo prerađuju, promeću naraštajima iz ruke u ruku, dok ne izgubi oštrinu i zadah znoja i cenjkanja i sjaj novine i sve se ne pretvori u društvenu skladnost, u umetnost, u sjaj, u stvaralačku misao. Primivši veru i civilizaciju toga vremena oni – grade. I danas, posle stoleća, kroz one mase klesana i smisleno slagana kamena što se zovu Minčeta, Lovrijenac, Sv. Vlaha, jasno govori ta mirna snaga, vlast nad samim sobom i strast za stvaranjem. Tu između gluva krša i bezumna mora, oni su obeležili svoje mesto, u najlepšoj ljudskoj želji da se kratki život radom i smislom sublimira i ovekoveči.

Ljudski rad Andrić posebno asocijativno veže za grad koji posmatra: *Mudri dubrovački zidovi, vidim da je rad jedino što čovek može da suprotstavi svom nepoznatom udesu*. Andrić posmbaca pogled na grad i vraća se u njegovu istoriju u kojoj su se *gradili i opremali brodovi, tkala tanka i zdrava politika, otvarali novi putevi i mogućnosti*, a u kojoj je bilo isto tako mjesta i za ljubav, ples, crnu igru sudbine i mrtvačke mise. Pisac ulazi u jedno dvorište i iznenađuje se vidikom – *preda mnom se ukaza Dubrovnik onakav kakav treba da se vidi da bi ga se razumelo*. A zatim dodaje: *Nikad ne bih pomislio da se na jedan korak iz one krive, strme i kao grob tesne ulice otvara takav vidik*, da bi izvukao zaključak: *Zaista nas slučaj najbolje vodi*. Andrić je *odatle, iz tog kamenog belog dvorišta prvi put vidio Dubrovnik onakav kakav je bio i morao biti*. Ovdje se Andrić vraća na fascinaciju koju nosi još od djetinjstva i godina provedenih kraj ćuprije na Drini – fascinaciju od *klesanog kamena, ranjene zemlje i tesanog drveta*.

Kako je čudno i uvek blagotvorno osećanje što ga imam kad gledam klesan kamen, ranjenu zemlju i tesano drvo. Vidim da je lepota i celishodnost svakog oblika iskupljena žrtvom: rada i podvrgavanja zakonima. Zato je sve što je stvoreno u prošlosti živo i nepromenljivo u sadašnjosti, jer je otkupljeno i plaćeno, a dužina veka mu se meri po veličini žrtve kojom je otkupljeno.

Tu Andrić ulazi u duboka razmišljanja o vjekovnom ljudskom stvaranju, odnosno o svjesnom podvrgavanju:

I vidim da podvrgavanje nije sramota, da zakoni nisu okovi ni šibe, carski nakit i blagoslovena palica. Oni su božansko u nama i zato sve vode i usavršuju, sve predviđaju, rođenje, rad, ljubav, smrt, i sam prestup zakona, i njega kaznom i patnjom svode opet u meru i izjednačuju tezulje, da se milost i osmeh sami vraćaju.,

a zatim se zaustavlja na fenomenu ograničenja kao osnove stvaralaštva:

Početak i uslov svakog delanja je ograničenje. Zato nijedna granica nije okov, kako se nama često čini, nego prva crta višeg promisla, početak stvaranja.

Tekst se završava u drugom tonu – slušajući prigušeno pjevanje i gledajući dubrovačke kule i zidove, pisac dolazi do čudne i neočekivane misli o stanovnicima, do misli koju niti umije jasno da izrazi, niti da je prećuti:

Mislio sam: da ti stari Dubrovčani, tonući generacijama u svojoj misli i svom delu, nisu bili ljudi voljeni ni prijatni. Sećam se da mi je ta misao nad krutim i sivim zidovima, donosila zadovoljstvo i utvrđivala moju urođenu antipatiju prema ljudima simpatičnim i dobronamernim.

7. U ovome tekstu pojavljuju se i druge interesantne misli, recimo: Zato je sve što je stvoreno u prošlosti živo i nepromenljivo u sadašnjosti, jer je otkupljeno i plaćeno, a dužina veka mu se meri po veličini žrtve kojom je otkupljeno.

8. Na jezičkom planu zapaža se promjena u tom smislu što se uvodi dalmatinska leksika (*skale* umjesto uobičajenih Andrićevih *basamaka*, *pituri* umjesto *slikari*, zatim *gospari* i sl.). Na jednom mjestu spominje se *avlija*, a na drugom *dvorište*. U ekavskom tekstu pojavljuje se i jedan ijekavizam: *Na njima je lanac visio zarjao i prekinut*. Pisac daje tipično hrvatske pridjeve *historijski* (*Ovo je historija Grada*) i *proljetni* (*Takvu sam je sagledao i osetio jednog proljetnjeg dana [...]* ♦ *Nisam video ništa do usku ulicu, visoke zidove, i promenljivo proljetnje nebo nad sobom*).

9. U političko-književne tekstove spadaju četiri rada. Tri od njih odnose se na pojavu i bujanje fašizma u Evropi (FAŠISTIČKA REVOLUCIJA, BENITO MUSSOLINI, SLUČAJ MATTEOTTI), četvrti se tiče poznate ličnosti iz tadašnjeg javnog, kulturnog i književnog života – Jovana Skerlića.

10. Tekstove o fašizmu Andrić je objavio u zagrebačkoj JUGOSLAVENSKOJ NJIVI i to pod pseudonimom Res,⁴ dok rad o Skerliću dolazi sa pravim imenom. Andrićev publicistički opus o fašizmu kao da predstavlja uvertiru u piščevo život-

⁴ Danilo Capasso smatra da se Andrić odlučio da objavi svoje članke pod pseudonimom da ne bi kompromitovao sopstvenu diplomatsku karijeru zbog pisanja o politici susjedne države (Capasso 2010: 35).

no sučeljavanje sa najcrnjom formom fašizma tokom diplomatske službe u Berlinu pred sam rat. Tekst na ovu temu dosta je podrobno analizirao Dušan Capasso i došao do zaključka da pisac prilazi tematici vješto upotrebljavajući loci argumentarum u najboljoj novinarskoj tradiciji.

„Koristi prvo lice množine da bi potvrdio anonimnost autora, a samo u jednom slučaju koristi prvo lice jednine. Često nudi citate koje direktno prevodi sa italijanskog, postavlja pitanja na poseban način na kraju članaka i koristi klasični govornički metod da bi nagovijestio da se člankom ne zadržava ponuđena analiza, već pitanje ostaje otvoreno sa neophodnošću naknadnog nastavka“ (Capasso 2010: 36).

Autor zaključuje da Andrić nikako ne simpatizira fašizam: u prvom prilogu (FAŠISTIČKA REVOLUCIJA) daje se kritički osvrt na fašistički pokret, a u drugom (BENITO MUSSOLINI) snažno se kritikuju tri biografije vođe fašizma u Italiji. „U svakom slučaju Andrić ne dopušta da njime upravljaju sopstvena razmatranja i na kraju prva dva članaka dopušta, kako fašizmu tako i njegovom utjelovljenju, mogućnost ispravljanja grešaka“ (Capasso 2010: 40).

11. Fašističku tematiku hronološki otvara **FAŠISTIČKA REVOLUCIJA** (Jugoslavenska njiva, Zagreb, 1923, god. VII, knj. II, br. 8, s. 344–347) napisana ekavicom. U tekstu se daje analiza nastanka fašizma i dolazak na vlast Musolinija. Autor izdvaja tri perioda u italijanskim društvenim gibanjima poslije Prvog svjetskog rata. Jedan je obilježen jačanjem i naglim razmahom socijalističkog pokreta pod snažnim uticajem Oktobarske revolucije u Rusiji između 1919. i 1921, kada je bila veoma teška situacija. Drugi period nastupa ubrzo i biva obilježen teškim unutrašnjim rascjepom u socijalističkoj partiji i to baš tada kada je vladalo opšte nezadovoljstvo, kada su mase *očekivale da revolucionarna oluja olakša atmosferu (Revolucija koja je izgledala sigurna kao sutrašnji dan, ukazivala se daleka i teška.)* i kada lijevi, socijalistički pokret nije iskoristio pogodnu priliku za revoluciju, za dolazak proletarijata na vlast pa se masama *počela polako kolebati vera u crveno čudo.*

FAŠISTIČKA REVOLUCIJA⁶

Izvan Italije postoji danas, naročito u širokim slojevima, jedno rašireno i uprošteno mišljenje o fašizmu, o silama koje ga kreću i ciljevima za kojima ide. Kao u sve događaje i pokrete i u njega svak unosi svoje težnje i svoje osjećaje. Za jedne, to je svirepa reakcija i slepi teror plaćenih banda u

Sl. 6. Početak teksta u originalnom izdanju iz 1923. godine

Andrić ističe da je socijalizam *gubio svoju časovitu, veliku snagu i dragocenu vreme*, a da je buržoaziju *klao tupim nožem*. Time nastupa treći period u ko-

me dolazi reakcija u formi antiboljševičke ofanzive, i to u agrarnim provincijama sjeverne Italije.

Posednici, sitno i krupne gazde i poslodavci svake ruke pomažu, iz razloga vrlo malo idealnih novoosnovane fascie. Baš u tim agrarnim predelima niču prve „squadre“ za direktnu akciju proti socijalistima, a posednici, ogorčeni dvogodišnjim strahovanjem i taknuti u interese, pomažu ih obilno i učestvuju u njima često i sami. Međutim državna vlast posmatra tu borbu sa neutralnošću koja je više nego benevolentna za fašizam. Tada seljačke mase, najmanje svesne, počinju da se okreću fašizmu istom brzinom i fanatizmom kojim su pre dve godine prilazile ka socijalizmu. Velika industrija, sa svoje strane, brzo je upoznala u fašizmu sredstvo i put za oslobođenje od komunističke more i nije štedila pomažući ga. I fašizam počinje da se širi brzinom zaraze.

U takvoj situaciji otpor socijalista sve više slabi. I dok su oni vodili duge i prazne diskusije, dotle je *jedna odlučna i bezobzirna manjina ljevala krv i neumoljivi petrolej.*

U nastavku Andrić daje portret fašista, i to vrlo negativan. On ih posmatra kako u novembru 1921. za vrijeme kongresa idu mirnim Rimom u crnim košuljama sa mrtvačkim glavama, razbarušene kose i paradnog koraka.

Izuzimajući po kojeg oduševljena i bradata profesora i gazdinske sinove, i studente s naočarima, sve su to bila brutalna, neinteligentna lica violetnih palanačkih tipova. Gologlavi, bleđi i modri od studeni, u nekom besnom zanosu oni su nosili svoje zastavice i svoje karakteristične parole („Me ne fregol. Disperrata“) i mahali čvorastim toljagama ili prostim komadima nezrađena gvožđa i olova, koji su očito bili posvećeni tradicijom mnogih tučnjava. To je bio sve go tucibrat.

To je bila mračna, surova provincija koja je došla u Rim, željna borbe i vlasti, to je bilo naličje komunizma koji nije uspeo, „grjadušćij ham“, najezda fukare i skorojevića.

Na ovom mjestu Andrić prelazi na posljednji dio analize – opis vođe fašista Benita Musolinija. U tome dijelu prvi put saznajemo da je tekst rađen prema jednoj brošuri za koju pisac daje podatak u fusnoti:

Narodni poslanik. Fašizam (Milan 1922) Ta brošura anonimnog ali upućenog nar. poslanika nema nam, pored ličnih zapažanja, posluži za pregled fašističkog fenomena.⁵

⁵ Na taj izvor Andrić se poziva još jednom, nešto kasnije, i to direktnim citatom bez ikakvih podataka o njemu: *Da bi došao na vlast i da bi se održao, on je morao ne samo da popali radničke organizacije koje je nekad sam podizao, nego da povredi ili uništi veći deo osveštanih institucija građanskog društva. Oktobarskom revolucijom je*

Musolinija ovako predstavlja:

Sa kulturom koja je „ispod osrednjé“, bez dubljeg poznavanja ijednog konkretnog problema, ali „sa velikim darom uprošćavanja i imperativnim tonom čoveka koji je duboko uveren da vrši jednu misiju“, on kod masa ostavlja utisak „čoveka snage i volje koji zna, šta hoće i šta mu je cilj“.

Za njega Andrić kaže da je, možda, smjesa revolucije i reakcije, Boga i Sotone, zla i dobra. Nakon konstatacije: *On ima sva svojstva nužna da u svoje ruke uzme sudbinu jednog naroda, ali je nemoguće odrediti kolika je stvarna njegova snaga i konstruktivna moć i konkretne sposobnosti.* Pisac dodaje kako je teško reći išta pozitivno o čovjeku koga su veliki potresi iznijeli iz tame nižih slojeva i koga već počinje da obavlja legenda i dim histeričnog kulta, da bi razmišljanje o Musoliniju završio riječima: *Tek jedno je jasno: da je on krvavom i mutnom pokretu koji se zove fašizam nametnuo svoju volju i svoje ime iako mu nije mogao dati neki širok i konkretan program.*

Dodajmo da je Andrić dobro poznao tadašnju situaciju u Italiji jer je bio zaposlen u ambasadi Kraljevine Jugoslavije u Rimu 1920. i 1921, a 1922. i 1923. radio u konzulatu u Trstu.

12. Na jezičkom planu pažnju privlači upotreba na više mjesta prijedloga *proti* (njegov savremeni parnjak *protiv* ne susrećemo ni u jednom tekstu o fašizmu).

*Za druge, to je veličanstven revolt nacionalne svesti i prosvećenih klasa **proti** bezumnom crvenom teroru zavedenih masa i moskovskih agitatora.*

♦ *Baš u tim agrarnim predelima niču prve „squadre“ za direktnu akciju **proti** socijalistima, a posednici, ogorčeni dvogodišnjim strahovanjem i taknuti u interese, pomažu ih obilno i učestvuju u njima često i sami.* ♦ *Počele su čuvene kaznene ekspedicije, **proti** sela i varoši.* ♦ *Dok su socijalisti vodili duge diskusije i referendume „za upotrebu sile“ ili **proti** njoj, dotle je jedna odlučna i bezobzirna manjina ljevala živu krv i neumoljiv petrolej.*

parlamenat osramoćen i sveden na karikaturu, ustav povređen, vojska izigrana, politički život ušutkan i stegnut. Ni kruna nije prošla ništa bolje. „Poziv kraljev Mussoliniu da sastavi novu vladu nije, ni po formi, poziv jednog suverena upravljen podaniku, nego kompromis jednog vladara koji se pokorava pred proglasom jedne revolucije i zvanično priznaje njenog vođu i u njegove se ruke poverava“. S tim u vezi Dušan Capasso piše: „U prva dva članka [FAŠISTIČKA REVOLUCIJA i BENITO MUSSOLINI; B. T.] Andrić pored ličnih zapažanja navodi izvore koji su mu pomogli da napiše članke. Za prvi članak navodi brošuru FAŠIZAM anonimnog autora koja je izdata u Milanu 1922. godine. Vjerovatno se radi o brošuri FAŠIZAM Frančeska Perija. Andrić u napomeni članka izvještava o brošuri jednog člana parlamenta koji ostaje anonimna. Vjerovatno je u pitanju Đovani Conti koji naručuje od Perija pamflet o fašizmu“ (Capasso 2010: 35).

13. Drugi po redu tekst posvećen fašizmu je **BENITO MUSSOLINI**. Izašao je na ekavici u JUGOSLAVENSKOJ NJIVI 1923. godine (Zagreb, god. VII, knj. II, br. 12, s. 449–453). U njemu Andrić predstavlja vođu fašističkog pokreta na osnovu triju biografija, objavljenih krajem 1922. On se ovim izvorima kritički i oprezno koristio jer su davale pompezne slike i jasne simbole anticipirane besmrtnosti. Andrić ih ovako navodi u fusnoti: Emilio Settimelli: **BENITO MUSSOLINI**. Piacenza 1922. Arturo Rossato: **MUSSOLINI**. Ediz. Modernissima. Milan, 1922. Orlando Danese: **Mussolini**. Paladino. Mantova 1922.

Sl. 7: Naslovna strana teksta iz 1923.

a vremena još brže menjaju. Stoga je razumljivo da ove biografije, pisane potkraj 1922., i namenjene ili propagandi među masama ili veličanju vođa i diktatora, nemaju za sve jednaku snagu ubedljivosti niti mogu biti jedini ključ za poznavanje ove jake ličnosti i njenog razvoja i uspona.

Na drugom mjestu konstatuje da su ti životopisi puni vjere i oduševljenja i da su ponajmanje u stanju da daju objektivan materijal za ispitivanje. Zbog toga Andrić pokušava da iz mase opštih mjesta, *stilskih zahukanosti i patriot-skih uveličavanja* izluči živa čovjeka i njegovu sudbinu te da prikaže pojavu diktatora onakvu kakva se ukazuje iz njegovih govora i djela prije dolaska na vlast. Andrić nastoji da objektivno sagleda ovu kontraverznu ličnost nalazeći u njemu i negativne (više) i pozitivne (manje) osobine. Ono što je bilo odbojno u tome liku odslikano je na sljedeći način:

Između 4 i 5 godine nauči čitati i pisati, docnije ide u školu. Svadljiv i nestašan, dolazi kući često razbijene glave i još češće razbija on drugima. Krade strasno voće iz polja i ptice iz tuđih zamki. Pobožna majka ga vodi u crkvu, ali njega zbunjuje i neprijatno uzbuđuje tamjan, sveće i orgulje. Posle ga šalje u Faenzu Salezijancima u školu. „Izgleda živahan derant“, kaže Prior. Tu provede nekoliko godina, dok ga ne isteraju, jer je udario nožem jednog drugoga koji ga je izazvao.

Na drugom mjestu kaže: *On pokazuje sve attribute diktatora: bezobzirnost, pronicavost i organizatorsku sposobnost*, da bi prešao na ono što bi se moglo

On ističe da u tim životopisima Musolini nije onakav kakav je, već onakav kakvog italijanske mase žele i Italija treba.

Pred našim očima se, evo, razvija živ primer kako jedan čovek tone u svoje delo, gubi lič-ne, istinske crte, a dobiva onaj lik i ono značenje koje mu mase i događaji brzo daju

nazvati vrijednošću Musolinija kao agitatora, govornika pa i harizmatične ličnosti.

On proniče dušu masa kojima hoće da se nametne i iskorišćuje vešto njihovo časovito raspoloženje. On unosi u javan život dekor i ceremoniju, proskribovanu od demokratskih vremena a tako voljenu od italijanskih masa, vraća frazi njeno mesto, otvara nova polja lokalnim strastima i taštinama i ličnim ambicijama. U isto vreme on, protivno od socijalista, prilazi masama s idejom žrtve, podvrgavanja redu, odricanja i slepe pokornosti. On ume da ih dirne u to mesto koje je večno u ljudskoj duši i koje samo treba umeti pronaći. Kao nagradu za borbu i odricanje on im ne obećaje ništa do taj isti zanos odricanja.

Vrijednost ovog čovjek Andrić vidi i u odnosu na njegove saradnike, saborce i pristalice.

U fašističkom pak pokretu samom nije bilo viđenijih, jačih ljudi, Mussolini je tu bio jedini koji je znao ekonomske nužde i životne potrebe raznih slojeva, koji je poznao velike socijalne pokrete i učestvovao u njima, imao veliko organizatorsko i političko iskustvo i urođene osobine [sic!] čoveka koji ume da se bori i da zapoveda.

Andrić prati i objašnjava genezu ovog fašističkog vođe od njegovih socijalističkih ideja, vjerovanje u socijalizam i borbe za cjelokupni proletarijat, kada je bio neumoljiv revolucionar i sa internacionalnim duhom, kada nije poznao granice ni narodnosti, pa do potpunog zaokreta i prelaska na pozicije krajnje desnice. Andrić se posebno zaustavlja na izborima 1919. i 1921. te drugom i trećem kongresu partije/pokreta Fascia istih godina. U slikanju Musolinija na jednom mjestu se primjenjuje princip četvoročlanog oponiranja – kada kaže šta je taj političar nudio 1. *posedujućim klasama*, 2. *patriotima*, 3. *mladeži*, s jedne strane, i 4. *onima kojima nije imao šta da stavi u izgled*. A dućeovu konačnu pobjedu slikovito predstavlja na sljedeći način:

Pobednik u toj krvavoj i ogorčenoj borbi, on nije više imao šta da okleva. Država je klečala pred njim kao kraljevska kći pred Svetim Đorđem vite-zom. Trebalo je samo da ruku položi na nju. I on je to i učinio: u beskrvnom i dosta teatralnom pohodu na Rim, za koji je organizovao 50.000 crno-košuljaša, Mussolini je oteo vlast iz ruku dobičine Facte a zatim, onako u crnoj košulji i još zadihan od pohoda, izišao pred kralja i iz njegovih ruku primio (zapravo uzeo) vladu nad Italijom.

14. U prilogu BENITO MUSSOLINI nalazimo mjesta na kojima Andrić ispoljava vještinu spoznavanja stvari, događaja i njihovog predstavljanja u kratkim, ali dubokim mislima. Recimo, tekst započinje ovako: *Svuda na svetu se događa da se istaknute ličnosti i stvari od opće važnosti izobličuju i uveličavaju po novinskim člancima i zagrejanim mozgovima dokone provincije, koja tako voli da*

drugima pripisuje svojstva kojih sama nema. Na drugom mjestu kaže: *Otkako postoji istorija, mase su za poraze tražile krivca, i to uvek izvan svoje sredine.*

15. Andrić upotrebljava dosljedno prijedlog *proti* umjesto *protiv*.

*Vodstvo socijalističke partije, tada jedno od najortodoksnijih u Evropi, ustalo je jednoglasno **proti** tom i takvom shvatanju svoga glavnog urednika. ♦ „Vreme će reći“ dovikivao je on onima koji su ga sudili, „ko je od nas imao pravo ko krivo u ovom strahovitom pitanju kakvo se nikad dosad nije postavilo pred socijalizam, s prostog razloga što u istoriji čovečanstva nije nikad bilo sukoba kao što je ovaj u kom milijuni i milijuni proletera stoje jedni **proti** drugima [...]“ ♦ Za intervencionističke nacionaliste on je idealista, „čovek koji je sam i neustrašiv ustao **proti** moru neprijatelja, čovek retke savesti i neviđene smelosti“. ♦ Stvarnost se ne da izbrisati, ni pregledati, a stvarnost je, da milijuni i milijuni ljudi u većini radnika stoje danas jedni **proti** drugima na okrvavljenim poljanama Evrope. ♦ Mussolini je još više dizao ton i brodio **proti** vremenu kako je i koliko je mogao.*

Postoji nekoliko primjera sa ijekavizmima u ekavskom tekstu. Recimo u jednom te istom pasusu piše čas *delo*, čas *djelo*, – čas *čovek*, čas *čovjek*.

*Pred našim očima se, evo, razvija živ primer kako jedan **čovek** tone u svoje **delo**, gubi lične, istinske crte, a dobiva onaj lik i ono značenje koje mu mase i događaji brzo daju a vremena još brže menjaju. Stoga je razumljivo da ove biografije, pisane potkraj 1922., i namenjene ili propagandi među masama ili veličanju vođa i diktatora, nemaju za sve jednaku snagu ubedljivosti niti mogu biti jedini ključ za poznavanje ove jake ličnosti i njenog razvoja i uspona. Mi ćemo ipak nastojati da iz mase općih mesta, stilskih zahukanosti i patriotskih uveličavanja izlučimo živa **čovjeka** i njegovu sudbinu i da prikazemo pojavu interesantnog diktatora onakvu kakva nam se ukazuje iz njegovih govora i **djela** prije njegova dolaska na vlast.*

Na jednom mjestu kaže: Tako je **živio** dosta dugo u Švajcarskoj [...], na drugome: Pred 15.000 ljudi, koji su **osjećali** sram poraza i bili srećni što im, evo, kazuje kako će da svale krivnju na druge, on je, žut u licu, modrih usana i zažarenih očiju, **grmio** [...], a na trećem također (A za sve one kojima nema šta da stavi u izgled, ili koji njegovih darova ne će, on ima **također** načina [...]). Tu su i glagolski oblici tipa završuje, iskorišćuje, daje, pridjev časovit i sl. U duhu hrvatskog jezika Andrić upotrebljava pridjev opći i imenicu općina:

*Svuda na svetu se događa da se istaknute ličnosti i stvari od **opće** važnosti izobličuju i uveličavaju po novinskim člancima i zagrejanim mozgovima dokone provincije, koja tako voli da drugima pripisuje svojstva kojih sama nema. ♦ Mi ćemo ipak nastojati da iz mase **općih** mesta, stilskih zahukanosti i patriotskih uveličavanja izlučimo živa čovjeka i njegovu sudbinu [...] ♦ Benito Mussolini se rodio, kako sam piše u jednoj autobiografiji 29. jula 1883. u Varano de Coeta, **općina** Predappio, pokrajina Romagna.*

Riječ *opšti* ne nalazimo u datome tekstu. Odnos *opći* i *opšti* u Andrićevim publicističkim tekstovima iz gračkog perioda je 7 : 4 u korist *opći*.

Od svih gračkih publicističkih tekstova samo se u ovome dva puta pojavljuje riječ *mladež*.

Obara se na socijajiste koji su u parlamentu rat nazivali „uzaludnim pokoljem“ dok je cvet italijanske mladeži ginuo na frontu. ♦ Posedujućim klasama, obogaćenim ratom ali ozlovoljenini i iznurenim poratnim haosom, on stavlja u izgled osigurano i mirno uživanje njihova poseda; patriotima: red u zemlji i izgled prema vani; onima koji su se borili, naročito oficirima: respektovanje i priznanje ratnih zasluga; mladeži zaraženoj poratnom psihozom sporta i avantire. nekažnjiv razmah strasti, bučan ceremonijal, crne košulje, jeftinu slavu.

Na jednom mjestu Andrić upotrebljava leksemu demokracija (potpun preokret u pogledu na rat i zadatke socijalne **demokracije** u njemu), kotač (Krv je ono što pokreće **kotač** istorije.) i suh (To su opažanja i zabeleške začudo kratke i suhe.).

16. Treći rad nosi naslov **SLUČAJ MATTEOTTI**. Štampan je u JUGOSLAVENSKOJ NJIVI 16. avgusta 1924 na ekavici (Zagreb, god. III, knj. II, br. 4, s 121–123). Tekst predstavlja reakciju na ubistvo Matteottija, sekretara jedne parijske i narodnog poslanika (bio je uhvaćen usred Rima i u po dana, odveden izvan grada te ubijen, a trup osakaćen i uništen na najsvirepiji način). Pošto to nije bio jedini slučaj obračuna sa neistomišljenicima (već su bili likvidirana dva socijalistička poslanika i premlaćen vođa liberala), ustalasala se Italija, sve do političkog vrha i samog Musolinija. Iz onoga kako Andrić piše vidi se da je i on potresen tim događajem/događajima pa, iako staložen i miran, bira prilično oštre riječi – *krvava revnost, krvava fašistička toljaga, fašistički pašaluk, klika arivista, šaka desperadosa*. On dolazi do zaključka da se Italija nalazi pred prekretnicom i stoga tekst otvara rečenica *Kriza fašizma je počela.*, da bi iste riječi ponovio u posljednjem pasusu pitajući se koliko će kriza trajati i kako će se završiti. A onda izriče vlastiti sud: *Mi imamo zadovoljstvo, da beležimo njene simptome i da ih uvrštavamo u niz pojava koji, polako ali stalno, vode boljim društvenim oblicima i višem i pravednijem poretku.*

Sl. 8: Naslovna strana iz 1924. godine

stav), a takođe rusizma podobaet (da [...] presretne narodnog poslanika koji joj „ne **podobaet**“, i da ga premlati). U ovom tekstu preovladava gramatička interpunkcija⁶ u odnosu na logičku, npr.

*U toj pometnji se, naravno, lako **desilo, da su do uticaja došli** [...] ♦ Meutim, prosta je i svagdanja stvar za onog ko živi u **Italiji, da desetina mladih u crnim košuljama presretne narodnog poslanika** [...] ♦ Mi imamo zadovoljstvo, da beležimo njene simptome [...] ♦ [...] i **počeo, da uzima** [...]*

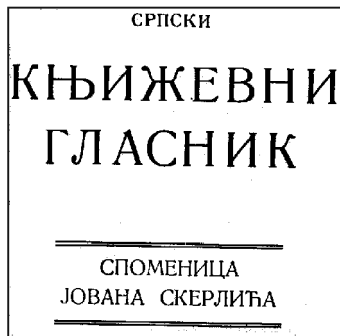
18. Andrićev način izražavanja u ciklusu o fašizmu je privukao Aleksandra Milanovića da napiše rad o stilskim karakteristikama triju Andrićevih tekstova – FAŠISTIČKE REVOLUCIJE, BENITA MUSSOLINIJA I SLUČAJA MATTEOTTI na derivatološkom, leksičkom i sintaksičkom planu, uz osvrt na tipične stilske figure i strukturne karakteristike teksta (Milanović 2010: 163–182). Autor je izdvojio jezičke pojave na različitim nivoima: derivatološkom (tvorbeni dubleti), leksičkom (sinonimi, pozajmljenice), sintaksičkom (rečenični kondenzatori, gomilanje homofunkcionalnih sintaksičkih jedinica, umetanje, ponavljanje, paralelizam, promena ritma, deagentizovane i eliptične rečenice), planu figura (metafora, epitet, antiteza, ironija, personifikacija, retoričko pitanje, primer) i planu teksta (naslovi, izlaganje u 1. l. jd. i mn., citatnost, prstenasta kompozicija). Sve su one smještene u stilistički kontekst, definisane kao stilska sredstva za faktografski opis i isticanje jasnog i emotivnog autorovog stava prema analiziranom fenomenu fašizma u Italiji.

19. Tekst **JOVAN SKERLIĆ** izašao je u SRPSKOM KNJIŽEVNOM GLASNIKU 1924. na ekavici (Beograd, knj. XII, br. 2, s. 91–92). Prilog je značajan ne samo po vrhunskom stilu izražavanja nego i po tome što njime Andrić otkriva jedan novi

17. Na jezičkom planu zapažamo, prije svega, upotrebu tipično hrvatskih riječi aristokracija (neke od njih je Mussolini sam poženio damama iz **aristokracije**), općinski (**općinski** činovnik), umorstvo (Tako je moglo doći i do **umorstva** poslanika Matteottia.), časovito (kao što su [...] automobilske trube samo **časovito** nadvikale zapomagajuće svoje žrtve), obranben (i počeo, da uzima **obranben**

⁶ O pravopisnim aspektima Andrićevih gračkih pripovijedaka v. Kozomara 2010.

opus, opus o znamenitim i njemu dragim ličnostima iz kulture, književnosti i nauke o jeziku.

Sl. 9: Naslovna strana Srpskog književnog glasnika iz 1924.

Gustav Krklec, Slobodan Jovanović, Julije Benešić, Isidora Sekulić, Jovan Kršić, Milan Rešetar, Milan Bogdanović, Petar Slijepečević, Pavle Popović, Aleksandar Belić, Milivoje Pavlović, Vladimir Ćorović, Miloš Crnjanski i dr.⁸

Sl. 10. Jovan Skerlić

U esejističkoj galeriji likova Andrić će izdvojiti, prije svega, Skerlića, Matoša, Vuka i Njegoša. Sam pisac ističe da se u to doba, pored kralja Petra, *sinonima Srbije*, malo čije ime češće spominjalo od Skerlićeva. Ovaj rad o Jovanu Skerliću (1877–1914) nastao je kao poticaj redakcije SRPSKOG KNJIŽEVNOG GLASNIKA da obilježi desetogodišnjicu smrti Jovana Skerlića pa je zamolila poznate kulturne i književne stvaraoce da pripreme prigodan rad.⁷ Pored Andrića pozivu su se odazvali Jovan Cvijić, Bodgan Popović, Dragiša Vasić, Niko Bartulović, Borivoje Jevtić, Antun Barac,

Andrićev prilog je kratak (jedna strana od sedam pasusa). On predstavlja ne samo izraz divljenja Jovanu Skerliću i znak poštovanja njegovog djela (zbog ogromnog uticaja na čitavu Andrićevu generaciju), kao nacionalnom radniku i ideologu oslobođenja i ujedinjenja,⁹ nego i, na neki način, rekapitulaciju svega što je piščevo pokoljenje preturilo preko glave u tih deset godina od Skerlićeve smrti.

Od tog dana sve kao da pođe nekom strelovitom brzinom, kao što ide voda neposredno pre slapa; brojevi časopisa sa crnim okvirom, neki kongresi sa prigušenim govorima, pa vidovdanski atentat, pa nemoćno očekivanje i služenje ceo jedan letnji mesec, pa onda ona straho-

⁷ U uvodnom tekstu kaže se: „15. maja o. g. navršilo se deset godina od smrti Jovana Skerlića. Da obeleži taj tužni datum, SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK obratio se izvesnom broju naših književnih, naučnih i javnih radnika, umolivši ih da mu, u okviru od najviše pedesetak štampanih redova, pošlju svoje priloge o Skerliću. Njihovi odgovori štampaju se niže, po redu kojim su dolazili Uredništvu.“ Pošto je Andrićev rad objavljen kao šesti (od ukupno 56), proizilazi da je pisac veoma brzo i među prvim reagovao.

⁸ Redosljed je dat prema sadržaju tog prigodnog broja.

⁹ Kraj teksta Andrić ovako formuliše: *Ma koliko da je književno delo i značenje Skerlićevo, za naš naraštaj on je u prvom redu bio i ostao simbol oslobođenja koje je iskupljeno, i ujedinjenja na kom valja raditi.*

*vita eksplozija užasa i bezumlja nad našim nezaštićenim pokrajinama, kad je izgledalo kao da se Bog dragi zaista na Srbe razljutio, a carska vlast nastojala da toj ljutnji dađe pun izraz. I kad se taj lom konačno zamorio, izlilo se sve što je bilo moći u tuđina i zlih instinkata u nama samima, onda je nastala duga, **opšta** patnja bez mnogo izgleda i mnogo utehe, zamračena do kraja osvojenjem Srbije.*

Nakon što se još jednom vraća na trenutak kada je saznao za bolnu i potresnu vijest, u danu kad mi je moj nesrećni drug Vlad. Čerina, tada urednik VIHORA, depešom javio smrt Jovana Skerlića i komentara Nikad neverovatnije i teže depeše, ni čudnijeg proleća ni strašnijeg leta!, Andrić se sjeća šest događaja u proteklom periodu kada su se on i njegovi prijatelji vraćali ovoj ličnosti. Prvo je to bilo u zatvoru: Kad bi se dvojica nas sreli na hodniku tamnice i mogla da progovore samo nekoliko reči, brzo i kriomice, u tih nekoliko reči je nesumnjivo bilo Skerlićevo ime. Drugo u minulom ratu: Kad smo čuli za Poćorekov poraz, kad nam je javljeno osvojenje Srbije, kad je bio govor o radu naših na Krfu i solunskom frontu, uvek se instinktivno pitalo: šta bi sada rekao ili učinio, da je živ, Jovan Skerlić? Treći su susreti na poslijeratnim putovanjima: I drugovi koji su bili na slobodi i služili u vojsci, kad bi se sreli u vozovima ili na dalekim stanicama, spominjali bi odmah posle pozdrava Skerlićevo ime. Peto je jesen 1918: [...] mi smo se opet, u zadocneloj radosti i oduševljenju koje nam je već tada ogorčavano, susrećući stare drugove ili žaleći one kojih nema, uvek vraćali na misao: šta bi sada rekao ili učinio pokojni Skerlić? Šesto je 1922, kada je zajedno sa jednim drugom sedeo u Narodnoj skupštini i slušao jednog advokata kako drskošću roba i uz garantovanu nekažnjivost, negira jedinstvo, mi se samo pogledasmo, i onaj moj čestiti drug ne pomisli na svoj prazan rukav, nego se samo gorko osmehnu, gledajući na ministarske stolice, i reče: – Da je sad živ pokojni Skerlić! Koliko su Andrić i njegova generacija bili opčinjeni ovom ličnošću najbolje govori sljedeći segment teksta:

[...] čitav jedan naraštaj nosio je „pokojnog Skerlića“ kao devizu, program i kriterij. Reči „pokojni Skerlić“ su bile i ostale kao neko merilo za važnost i značenje događaja, za težinu patnje ili dubinu radosti.

i pretposljednja rečenica: *Tako on živi u nama kao glas koji vodi, opominje, teši.*

20. Tekst **PJESMA NAD PJESMAMA** Andrić označava kao estetski prikaz. To je jedini Andrićev publicistički tekst iz gračkog perioda objavljen u zagrebačkom VIJENCU¹⁰ (Zagreb, 1924, knj. III, s. 196–198) i jedini napisan ijekavicom.

¹⁰ Časopis je osnovan 1869. godine. Prije 1903. godine zvao se VIENAC. Izlaženje je obnovljeno 1993. godine pod imenom VIJENAC.

Sl. 11. Vijenac od 16. 3. 1924.

Tekst je posvećen jednoj od knjiga SVETOG PISMA STAROG ZAVJETA pod nazivom PJESMA NAD PJESMAMA (njem. HOHES LIED), a koju čini ciklus ljubavnih pjesama, uglavnom u formi dijaloga između zaručnice i zaručnika. Knjigu otvara riječi *Salomonova Pjesma nad pjesmama*. Ona (knjiga) jedna je od najkraćih u Bibliji sa svega 117 stihova. Tekst ovako počinje:

Z a r u č n i c a : Ah, kad bih se mogla nasladiti na cjelovu usta tvojih, jer je slade od vina milovanje tvoje.

³ *Pun je miline miris tvojih pomasti, kao ulje razliveno ime je tvoje, zato ljubav djevojaka leti k tebi.*

⁴ *Privuci me k sebi, požurit ćemo se! Povedi me, kralju, u sobu svoju, radovat ćemo se i veseliti ti, više nego vino slaviti ćemo ljubav tvoju! Dostojan si sve ljubavi.*

⁵ *Ja sam pocrnjela, ali mila, kćeri jerusalemske, kao šatori cedarski, kao šatorske zavjese Salmini.*

⁶ *Ne gledajte me, što sam crnomanjasta, jer me je sunce opalilo! Ljuto me okupiše sinovi matere moje: postaviše me da čuvam vinograde, i nijesam mogla da pazim na vlastiti vinograd.*

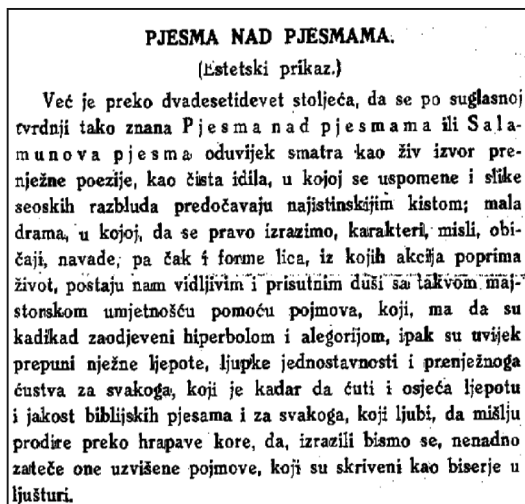
⁷ *Pa kaži mi ti, kojemu pripada srce moje: gdje stoji stado tvoje, gdje planduješ opodne? Ne bih htjela lutati među stadima drugova tvojih.*

⁸ *Z a r u č n i k : Ako ne znaš, najljepša između žena: slijedi trag stada, tjeraj jariće svoje na pašu pokraj šatora pastirskih!*

(Pjesma nad pjesmama – www)

21. Andrićev prikaz podrobno je analizirala Jadranka Brnčić (Brnčić 2009). Ona ga je tumačila iz perspektive savremene egzegetske situacije pa zbog toga ne smatra PJESMU NAD PJESMOM alegorijom, nego lirskom, erotskom poezijom u kojoj se ljubav poima kao etički zahtjev (Brnčić 2009: 27). Brnčić tvrdi da u tekstu Ivo Andrić na određen način anticipira tumačenje kakvo se razvilo u drugoj polovini dvadesetog stoljeća, posebno u tradiciji fenomenološke hermeneutike, po kojoj je erotičku i alegorijsku interpretaciju moguće pomiriti razumijevajući erotsku ljubav u njezinoj sakralnoj dimenziji. Ona ističe da Andrić vidi PJESMU NAD PJESMOM kao zbirku erotske poezije par excellence, njenu erotičnost čita kao

etičnost, tj. njenu erotičnost shvata kao izraz ljubavi kakva je po sebi etički zahtjev (Brnčić 2009: 29).

Sl. 12: Početak prikaza u VIJENCU iz 1924.

od sedam gračkih publicističkih tekstova napisan na ijekavici. Drugo, *estetski prikaz* i danas bi mogao, bez ikakvog dvoumljenja, da se svrsta u hrvatski, a ne u srpski jezik. Neka mjesta iz *PJESME NAD PJESMAMA* toliko odudaraju od Andrićevog načina izražavanja u gračkim pripovijetkama, stihovima, esejima i pismima da počinjemo sumnjati da li je doista Andrić autor toga priloga. Tu sumnju već su izrazili i priređivači Andrićevih *SABRANIH DJELA*:

„U dvanaestu knjigu posthumnih *SABRANIH DJELA IVE ANDRIĆA* iz 1981, knjigu eseja, ogleđa i članaka *ISTORIJA I LEGENDA*, oni [ogled *PJESMA NAD PJESMAMA* i esej o svetom Franji Asiškome; B. T.] nisu uvršteni jer su priređivači, iako je Andrić potpisan u prvom izdanju eseja u časopisima, smatrali upitnim njegovo autorstvo (usp. Andrić 1981: 251), ali su ih ipak naveli u sedamnaestoj knjizi, u *BIBLIOGRAFIJI IVE ANDRIĆA* (Andrić 1981: 371). U izdanju iz 1982–1986. isti su priređivači – jer su, kako kažu, ‘naknadne analize utvrdile da je ipak reč o književniku Ivi Andriću’ – dva eseja uvrstili u novo izdanje *SABRANIH DJELA* (Andrić 1982–1986)“ (Brnčić 2009: 27).

Brnčić zatim dodaje:

„Dovođenje Andrićeva autorstva u pitanje možda je danak vremenu nesklonu kršćanskim temama, no pomnija analiza stila, sintakse, leksika i čestotnosti upotrebe pojedinih riječi jamačno bi pokazala je li autor primjerice knjige s naslovom *PRİPOVETKE* (1924) s tematikom iz prošlosti Bosne turske i austrijske vlasti ujedno i autor ogleđa o biblijskoj knjizi ljubavne poezije te eseja o Franji Asiškome. Doduše, ogleđi su napisani stilom koji se

22. Detaljna analiza Jadranke Brnčić oslobađa nas potrebe da detaljnije razmatramo književne aspekte ovog teksta i otvara mogućnost da se pozabavimo nečim drugim što je vrlo važno i interesantno. Naime, način izražavanja, jezik i stil ovoga priloga u mnogo čemu odudaraju od svega onog što je Andrić napisao u gračkom i u austrougarskom periodu. Zbog toga nam je od svih aspekata koji nudi ovaj tekst svakako najzanimljiviji jezički, a prije svega iz dva razloga. Prvo, ovo je jedini

posve oslanja na stil izvora koje autor koristi te se iz njega ne da jasno razlučiti poseban, autorski glas“ (Brnčić 2009: 27).

Činjenica da je na kraju teksta eksplicitno navedeno da je autor Ivo Andrić više upućuje na zaključak da je on doista napisao ovaj tekst i da povod za takav način izražavanja treba tražiti u posebnim okolnostima u kojima je nastao i objavljen prikaz. Razlozi mogu biti u 1. samom Andriću i, recimo, njegovoj želji da napiše rad u potpunosti na hrvatskom jeziku (što je najmanje vjerovatno), 2. u oponašanju hrvatske verzije Pjesme nad pjesmama (što je manje vjerovatno, ali nije isključeno), 3. u redakciji časopisa Vijenac, koja je mogla sugerisati ili instigirati da se rad objavi na jeziku sličnom jeziku drugih priloga (što je više vjerovatno) itd., itd.

Stoga se za Pjesmu nad Pjesmama mora sasma napustiti metoda alegoričnoga tumačenja; pak ako ćemo ju pravilno shvatiti slijedit nam je onu literarnog smisla. Idući ovim putem nemamo nikakve poteškoće da ne shvatimo njezin smisao i to doslovce. Nit imamo poteškoće da si protumačimo, da je, kao takva, mogla biti uvrštena u Zakonik svetih knjiga. I ako u namjeri svoга auktora, ona nije bila vjerski spis, ona ipak nije bila — kako ćemo vidjeti — ni nemoralni nit erotični sastav. Bijaše to pjesma čovječje književnosti, u kojoj se izražuje čuvstvo ljubavi. Po svojoj prilici, da teolozi nisu izumili alegorično tumačenje, možda bi i ova Pjesma bila nestala netragom.

Ivo Andrić

Sl. 13. Završetak prikaza PJESME NAD PJESMAMA u VIJENCU iz 1924.

Neobičnost piščevog jezika i stila je najviše u tome što Andrić, koliko nam je poznato, nikada ni prije i poslije nije na ovakav način izražavao i što jezik prikaza odudara od njegovih pogleda na jezik i stil prezentiranih u tekstovima i razgovorima. Jer na svim jezičkim nivoima nalazimo oblike i izraze potpuno ili gotovo potpuno nesvojstvene „standardnom“ Andriću.

23. U sistemu i m e n i c a posebno se izdvajaju riječi tipa

čuvstvo i čuvstvo:

[...] *ipak su uvijek prepuni nježne ljepote, ljupke jednostavnosti i prenjegžnoga **čustva** za svakoga [...]* ♦ *Bijaše to pjesma čovječje književnosti, u kojoj se izražuje **čuvstvo** ljubavi.*

ljubovnik:

*Već se na početku očituje težnja za poljupcima **ljubovnika**, a po hebrajskomu tekstu i prevodu LXX (Sedamdesetorice), bezdvojbeno je, da žena govori.*

mnijenje

*I ovo su **mnijenje**, općim suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu novu drugu rasudu.*

namisao

*Ali je za svakoga, koji čita bez predrasuda jasno, da te namjere nije bilo u autorovoj **namisli**.*

naručaj

*Žena, koju ćemo kratkoće radi nazvati Šulamit (Shulammit), kako se to zove na jednom mjestu Pjesme, izjavljuje da želi biti ljubljena i teži za **naručajem** svoga ljubavnika [...]*

naučenjak

*I ovo su **mnijenje**, općim suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski **naučenjaci** [...]*

odnošaj

*Našom raspravom pošli bismo preveć na dugo, kada bismo se na ovome mjestu htjeli specijalno osvrutati na alegorije, koje su podmetale Pjesmi nad Pjesmama bilo od kada su židovi u Španjolskoj stupili u **odnošaje** s Arapima i naučili od njih Aristotelovu filozofiju [...]*

rasuda

*I ovo su **mnijenje**, općim suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu novu drugu **rasudu**.*

razbluda

*Već je preko dvadesetidevet stoljeća, da se po suglasnoj tvrdnji tako znana Pjesma nad pjesmama ili Salamunova pjesma oduvijek smatra kao živ izvor prenježne poezije, kao čista idila, u kojoj se uspomene i slike seoskih **razbluda** predočavaju najistinskijim kistom [...]*

suglasje

*I ovo su **mnijenje**, općim **suglasjem**, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu novu drugu rasudu.*

tendenca

*[...] kako nam je mogla biti predana od koljena do koljena i to kroz onaj Stari Zavjet, koji je zbirka spisa s jedinom **tendencom**,*

Tu su takođe riječi biserje, čitatelj, narav, naučenjak, navada, poštivanje, Španjolska, triumf, tumačitelj, židov i sl.

Nijednu od njih ne nalazimo u bilo kome književnom i publicističkom tekstu iz Andrićevog gračkog i austrougarskog perioda (samo se *Španjolska* pojavljuje u pripovijeci L^{JUBAV} U K^{SABI}).

Na jednom mjestu pojavljuje se nepravilni ijekavski oblik *riješjenje*.

*Nego kod ovoga nastaje pitanje, koje nam odjednom rješava svu onu gomilu rasprava: je li moguće, je li razumno, da se Pjesmi nad Pjesmom podade ma bilo koje alegorično **riješenje**?*

a takođe specifičan rod:

*Pak bismo postepeno išli sve do one nove **vrsti** tumačenja, koje se sačuvalo do našeg doba, kada su neki tumačitelji tvrdili, da se u Pjesmi simbolizuje idealna ljubav Salamuna sa Mudrošču.*

U tekstu se koristi isključivo *stoljeće*, tj. *vijeka* uopšte nema.

*Ovo je, kako opaža Castelli, bila prva klica alegoričkih tumačenja, koja su, tijekom **stoljeća**, bila jedino prihvaćena i držana za istinu.*

U Andrićevom austrougarskom i gračkom opusu (1911–1922, 1923–1924) Andrić najčešće upotrebljava ekavske oblike *vek* (57 puta) i *stoleće* (15), a znatno rjeđe ijekavizme *stoljeće* (6) i *vijek* (3).

24. Što se tiče z a m j e n i c a , osam puta se susreće *tko*.

Tko je međutim našu pjesmu okrstio nemoralnom, za stalno, da ju niti čitao nije, ili ju je čitao očima i pameću zastrtim seksualnošću, tko ju je proglasio naprosto erotičnom ili skroz pastirskom, nije ju pojmio, nego u najmanjemu dijelu, tko se, napokon, usudio, da je označi nekom raspravom o mudračkomu kamenu, prepustio se gore nego li pomamnoj tlapnji. ♦ Jer tko ju čita lišen svakih presuda, ne može, a da se ne začudi: kako nam je mogla biti predana od koljena do koljena i to kroz onaj Stari Zavjet, koji je zbirka spisa s jedinom tendencijom, da podučavaju vjerski i moralni uzgoj, kako se među tim spisima može nalaziti knjiga, koja barem svojim književnim izrazima govori samo o ljubavi između čovjeka i žene? ♦ Jer tko bi to bio alegorički simbol za hebrejski narod po talmudskom tumaču? ♦ Tko bi to bio simbol Crkve po hrišćanskom tumaču? ♦ Tko bi pak bio simbol Jahvena ili Krista? ♦ Ali tko bi taj bio po Pjesmi?

Ova zamjenica ne dolazi ni u jednom tekstu iz gračkog i austrougarskog perioda (1923–1924, 1892–1922), dok *ko* nalazimo 148 puta.

Česta je upotreba akuzativa lične zamjenice ženskog roda *ju* od *ona*.

Tko je međutim našu pjesmu okrstio nemoralnom, za stalno, da ju niti čitao nije, ili ju je čitao očima i pameću zastrtim seksualnošću, tko ju je proglasio naprosto erotičnom ili skroz pastirskom, nije ju pojmio, nego u najmanjemu dijelu, tko se, napokon, usudio, da je označi nekom raspravom o mudračkomu kamenu, prepustio se gore nego li pomamnoj tlapnji. ♦ Jer tko ju čita lišen svakih presuda, ne može, a da se ne začudi: kako nam je mogla biti predana od koljena do koljena i to kroz onaj Stari Zavjet, koji je zbirka spisa s jedinom tendencijom, da podučavaju vjerski i moralni uzgoj, kako se među tim spisima može nalaziti knjiga, koja barem svojim književnim izrazima govori samo o ljubavi između čovjeka i žene? ♦ I s vreme-

*nom došlo se do takvoga poštivanja i obožavanja svetosti Pjesme, da se smatralo teškim grijehom, ko bi **ju** samo iz zabave pjevao. ♦ Žena, koju ćemo kratkoće radi nazvati Šulamit (Shulammit), kako se to zove na jednom mjestu Pjesme, izjavljuje da želi biti ljubljena i teži za naručajem svoga ljubavnika; govori kako **ju** noću muči misao na njega [...] ♦ Stoga se za Pjesmu nad Pjesmama mora sasma napustiti metoda alegoričnoga tumačenja; pak ako ćemo **ju** pravilno shvatiti slijedit nam je onu literarnog smisla.*

U Andrićevom gračkom i austrougarskom opusu oblik *ju* pojavljuje se samo jednom u MUSTAFI MADŽARU: [...] ako sve to misli i gleda u ženu i sjeća se kako **ju** je, u Erzerumu, zatekao samu u sarafovoj kući i kako se očajno otimala, ipak se prisebno brani od dvojice hajduka.

Postoji niz primjera sa starim nastavkom **-omu** u dativu i lokativu nekih pokaznih zamjenica.

*Izgleda, da se o **tomu** povela rasprava između ondašnjih dviju škola Shamaje i Hilela [...] ♦ Nu ovo bi, po mome sudu, bila jedna takva bezbožnost, da se o **tomu** ne dade ni pomišljati. ♦ Ali, treba naglasiti, da u **tomu** slučaju alegorično značenje izbija iz same sadržine. ♦ Od sviju tvorevina ljudskog uma, nijedna druga, možda, nije dala povoda **tolikomu** razbijanju glave i na proučavanje i razmišljanje prisililo onoliko velik broj drevnih i modernih [...]*

Oblike *tomu*, *tolikomu* ne nalazimo ni u jednom drugom Andrićevoim tekstu iz austrougarskog i gračkog perioda.

U dva slučaja nalazimo u PJESMI NAD PJESMAMA enklitički oblik *si* od *sebi*.

*Fizički opis, koji **si** izmjenično čine oba ljubavnika, da **si** uzvisuju svoje tjelesne ljepote upravo dolazi do preveć smjelih potankosti. ♦ Nit imamo poteškoće da **si** protumačimo, da je, kao takva, mogla biti uvrštena u Zakonik svetih knjiga.*

U drugim Andrićevim tekstovima objavljenim do 1924. nismo registrovali ovaj oblik. U PJESMI NAD PJESMAMA zapažamo i prisvojnu zamjenicu ženskog roda *njezin*.

*Niti to da je sve. o ljubavi se može govoriti i frazama, koje postavljaju **njezinu** idealnu stranu; ali u Pjesmi nad Pjesmama upotrebljavaju se takovi izrazi, koji se mogu odnositi samo na seksualnu ljubav. ♦ Idući ovim putem nemamo nikakve poteškoće da ne shvatimo **njezin** smisao i to doslovice.*

Ni ona se ne pojavljuje u drugim austrougarskim i gračkim tekstovima.

Postoji pet primjera fakultativnog vokala **a**:

*I ona, kada pomišlja, da je u zagrljaju **svoga** prijatelja, upravo zanesena, pa bez ikakva obzira uzdiše. „njegova lijeva ruka pod mojom glavom, a njegova desna da me grli“; zove ga, da se s njom nađe i obećaje mu svoju lju-*

bav, dva puta mu veli, da će ga sa sobom odvesti u svoj dom, u sobu svoje majke. ♦ I s vremenom došlo se do **takvoga** poštivanja i obožavanja sveto-
sti Pjesme, da se smatralo teškim grijehom, ko bi ju samo iz zabave pjevao.
♦ Ili bismo nizali one tumače židovskih doktora, koji u pjesmi gledaju sim-
bolizovanu ljubav Božju spram židovskoga naroda, pak bismo tim putem
došli do **onoga** tumača crkvenih doktora (naučenjaka), koji nam u njoj sla-
ve spoj i mistično vjenčanje Hrista sa Crkvom.,

a takođe e.

*Našom raspravom pošli bismo preveć na dugo, kada bismo se na **ovome** mjestu htjeli specijalno osvrutati na alegorije [...] ♦ Nu ovo bi, po **mome** su-
du, bila jedna takva bezbožnost, da se o tomu ne dade ni pomišljati.*

Tu je i zamjenica *nekoji*, koju ne nalazimo u Andrićevim tekstovima iz au-
strougarskog i gračkog perioda.

Očito je kako **nekoji** navodi, i ako ne premnogi, iz Staroga Zavjeta spadaju
u tu vrstu.

25. U sistemu p r i d j e v a čest je dativski i lokativski nastavak **-omu**.

*Tko je međutim našu pjesmu okrstio nemoralnom, za stalno, da ju niti či-
tao nije, ili ju je čitao očima i pameću zastrtim seksualnošću, tko ju je pro-
glasio naprosto erotičnom ili skroz pastirskom, nije ju pojmió, nego u **naj-
manjemu** dijelu, tko se, napokon, usudio, da je označi nekom raspravom o
mudračkomu kamenu, prepustio se gore nego li pomamnoj tlapnji. ♦ U he-
brejizmu je zauzela maha neka osobita alegorija, koja bismo mogli nazvati
historijsko-teološkom; t. j., u Pjesmi nad Pjesmama htjelo se je pod svaku
cijenu simbolizirati božju ljubav prema **izraelskomu** narodu. ♦ Nema sum-
nje, da se neke pisane književnosti imaju shvaćati u **alegoričnomu** smislu.
♦ Za stalno je alegorično značenje II. i III. glava Postanka, gdje se govori o
istočnomu grijehu. ♦ Alegorične su glave XVI. i XXIII. u Ezehiela, jer u **pr-
vomu** nam predstavlja Jeruzolim pod oblikom jedne nepoštene i bludničke
žene, a u drugomu također kao i Samariju u slici dviju sestara, koje se zo-
vu, ova Ohala, a ona Oholiba, obje bludnice. ♦ Alegorične su glave XVI. i
XXIII. u Ezehiela, jer u prvomu nam predstavlja Jeruzolim pod oblikom
jedne nepoštene i bludničke žene, a u **drugomu** također kao i Samariju u
slici dviju sestara, koje se zovu, ova Ohala, a ona Oholiba, obje bludnice. ♦
U opće nailazimo na više mjesta u **Staromu** Zavjetu, gdje se savez izrael-
skoga naroda sa Bogom predstavlja sad pod metaforom, sad opet pod ale-
gorijom, kao savez žene sa ljubavnikom ili sa svojim zaručnikom.,*

kao i fakultativni vokal a:

*Izgleda, da se o tomu pavela rasprava između ondašnjih dviju škola Sha-
maje i Hilela; rasprava se zavukla sve do početka **drugoga** stoljeća posl H.,
kad je akviba zauvijek presjekao gordijski čvor onom svojom glasovitom*

rasudom: „Svi su spisi Staroga Zavjeta sveti, ali je Pjesma nad Pjesmama presveta“. ♦ I ovo su mnijenje, općim suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu novu drugu rasudu. Ime Shelomo (Salamun) u Pjesmi nad Pjesmama je sveto, jer nije to ime kralja Salamina, nego to se odnosi na **božanstvenoga** kralja, kojemu pripada mir. ♦ Ili bismo nizali one tumače židovskih doktora, koji u pjesmi gledaju simbolizovanu ljubav Božju spram **židovskoga** naroda, pak bismo tim putem došli do onoga tumača crkvenih doktora (naučenjaka), koji nam u njoj slave spoj i mistično vjenčanje Hrista sa Crkvom. ♦ U opće nailazimo na više mjesta u Staromu Zavjetu, gdje se savez **izraelskoga** naroda sa Bogom predstavlja sad pod metaforom, sad opet pod alegorijom, kao savez žene sa ljubavnikom ili sa svojim zaručnikom. ♦ Da, primjerice, uzmemo onaj pravi uzor **proročkoga** stila, onih sedam prvih stihova glave V. Izaije. ♦ Upravo nježnom vještinom umjetnika ova se alegorija izvodi do uključivo **šestoga** stiha. ♦ Stoga se za Pjesmu nad Pjesmama mora sasma napustiti metoda **alegoričnoga** tumačenja; pak ako ćemo ju pravilno shvatiti slijedit nam je onu literarnog smisla. ♦ Tim nisu učinili drugo, nego jednu skroz teološku igru riječi između Shalom, što znači mir i imena Shalome, što znači Miro-ljubiv, kako na **jednome** mjestu prevodi i Vulgata.

Nastavak -**omu** ne nalazimo ni u jednom Andrićevom tekstu napisanom u periodu između 1911. i 1924. godine.

Tu je i neodređeni vid:

*I ona, kada pomišlja, da je u zagrljaju svoga prijatelja, upravo zanesena, pa **bez ikakva obzira** uzdiše [...]*

i upotreba tipa:

*Alegorija o jednom plodnom vinogradu, koji vinogradar obrađuje velikim marom i velikom vještinom, da bi mu dala **obilna** i **dobra** ploda.*

U ovome tekstu pojavljuju se pridjevi

glasovit

*Izgleda, da se o tomu pavela rasprava između ondašnjih dviju škola Shamaje i Hilela; rasprava se zavukla sve do početka drugoga stoljeća posl H., kad je akviba zauvijek presjekao gordijski čvor onom svojom **glasovitom** rasudom: „Svi su spisi Staroga Zavjeta sveti, ali je Pjesma nad Pjesmama presveta“.*

historijski

*U hebrejizmu je zauzela maha neka osobita alegorija, koja bismo mogli nazvati **historijsko**-teološkom; t. j., u Pjesmi nad Pjesmama htjelo se je pod svaku cijenu simbolizirati božju ljubav prema izraelskomu narodu.*

opći

*I ovo su mnijenje, **općim** suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu novu drugu rasudu. Ime Shelomo (Salamun) u Pjesmi nad Pjesmama je sveto, jer nije to ime kralja Salamuna, nego to se odnosi na božanstvenoga kralja, kojemu pripada mir.*

osobit

*U hebrejizmu je zauzela maha neka **osobita** alegorija, koja bismo mogli nazvati historijsko-teološkom; t. j., u Pjesmi nad Pjesmama htjelo se je pod svaku cijenu simbolizirati božju ljubav prema izraelskomu narodu.*

suglasan

*Već je preko dvadesetidevet stoljeća, da se po **suglasnoj** tvrdnji tako znana Pjesma nad pjesmama ili Salamunova pjesma oduvijek smatra kao živ izvor prenežne poezije, kao čista idila [...]*

židovski

*Ili bismo nizali one tumače **židovskih** doktora, koji u pjesmi gledaju simbolizovanu ljubav Božju spram **židovskoga** naroda, pak bismo tim putem došli do onoga tumača crkvenih doktora (naučenjaka), koji nam u njoj slave spoj i mistično vjenčanje Hrista sa Crkvom.*

U drugim tekstovima nastalim u razdoblju od 1911. do 1924. ne nalazimo pridjev *glasovit*, *osobit*, *suglasan*, *židovski*. Pridjev *opći* se tri puta koristi u tekstu BENITO MUSSOLINI, a *općinski* jednom u LJUBAVI U KASABI i SLUČAJU MATTEOTTI. Pridjev *historijski* dolazi samo u tekstu DAN U GRADU, *historički* u FAŠISTIČKOJ REVOLUCIJI, a *historija* u FAŠISTIČKOJ REVOLUCIJI i SNU U GRADU.

26. U g l a g o l s k o m sistemu izdvajaju se prezentski oblici

davaju

*Ali je to alegorično značenje očividno na prvi pogled: jer prirodno zmije nisu nikada govorile niti je bilo u naravi stabala, da im plodovi **davaju** spoznaju dobra i zla niti dar života: iz toga logično slijedi, da zmija i stablo nisu drugo što nego alegorija i simbol.*

podade

*Nego kod ovoga nastaje pitanje, koje nam odjednom rješava svu onu gomicu rasprava: je li moguće, je li razumno, da se Pjesmi nad Pjesmom **podade** ma bilo koje alegorično rješenje?*

podademo

*I kada bi naš zadatak bio, da ovoj pjesmi **podademo** koji drugi naslov, mi ne bismo znali izumiti zgodnijega nego. Sve mogućnosti ljepote i triumf ljubavi.*

podaje

*Kao što je alegorično i simbolično, kada prorok Ošeja pripovijeda o bludnici i o sinovima, koje je porodila; jer sam prorok **podaje** vjersku aplikaciju na hebrejski svijet u nadi, da će se povratiti k vjeri u Jahveha (Jehove).*

imadu

*U alegoričnomu smislu, koje bi značenje mogle da **imadu** ove i druge slične izreke?*

izrazuje se

*Bijaše to pjesma čovječje književnosti, u kojoj **se izrazuje** čuvstvo ljubavi.*

Nijedan takav glagolski oblik ne nalazimo u Andrićevim tekstovima iz austrougarskog i gračkog perioda.

Postoje infinitivne konstrukcije tipa *imaju shvaćati*.

*Nema sumnje, da se neke pisane književnosti imaju **shvaćati** u alegoričnomu smislu.*

Na jednom mjestu pojavljuje se rjeđi oblik kondicionala *bi bio*:

*Da je kojim slučajem alegorična ili simbolična namjera bila kod autora Pjesme, on **bi bio**, nema sumnje, sve i učinio da ostane skrivena čitatelju.*

Neki glagolski oblici izazivaju nedoumicu zbog načina pisanja. Takvi su, recimo:

primjetili

*Već od najstarijih vremena, ovu su poteškoću **primjetili** hebrejski naučenjaci, čije su izreke i misli stvorile Talmud, kada su raspravljali o sastavu biblijskoga zakonika.*

pojimati

*Jer na koji bi se način dalo **pojimati**, da Johveh ili Krist, pa to bilo i pod alegoričnim oblikom jednoga ljubavnika, govore jednoj ženi, pa bila ona i simbol hebrejskoga naroda ili Crkve: „Odvрати tvoje oči od mogega lica, jer me uznemiruje?“*

slijedit

*Stoga se za Pjesmu nad Pjesmama mora sasma napustiti metoda alegoričnoga tumačenja; pak ako ćemo ju pravilno shvatiti **slijedit** nam je onu literarnog smisla.*

vidili

*[...] pak su u pjesmi **vidili** simbolizovan spoj duše s aktivnim averojevim umom, poprimila kod židova opširno se bavi Salfeld [...].*

Samo se u RZAVSKIM BREGOVIMA susreće oblik *vidili*: Za tri godine ostadoše bregovi neobrađeni i vidješe što nisu od Seraskerovih vremena **vidili** gdje dvije žene oru s jednom kravom, plitko i krivudavo.

27. U sistemu p r i l o g a zapažamo na tri mjesta *preveć*, koje se ne pojavljuje ni u jednom Andrićevom tekstu objavljenom do 1924. godine.

*Fizički opis, koji si izmjenično čine oba ljubavnika, da si uzvisuju svoje tjelesne ljepote upravo dolazi do **preveć** smjelih potankosti. ♦ Našom raspravom pošli bismo **preveć** na dugo, kada bismo se na ovome mjestu htjeli specijalno osvrutati na alegorije [...] ♦ U Pjesma nad Pjesmama **preveć** smo daleko od ove alegorične forme.*

Dva puta se javlja *općelopćenito*.

*U **opće** nailazimo na više mjesta u Staromu Zavjetu, gdje se savez izrael-skoga naroda sa Bogom predstavlja sad pod metaforom, sad opet pod alegorijom, kao savez žene sa ljubavnikom ili sa svojim zaručnikom. ♦ Dapače je **općenito** u stilu hebrejskih proroka i pjesnika, da svojim riječima ponavljaju sve ono, što su prije izrazile pod metaforom ili alegorijom.*

Tu su i primjeri tipa

bezdvojbeno

*Već **se** na početku očituje težnja za poljupcima ljubovnika, a po hebrajskomu tekstu i prevodu LXX (Sedamdesetorice), **bezdvojbeno** je, da žena govori.*

nedvournno

*No ovaj je metaforski ili alegorički smisao uvijek jasno protumačen ili taj barem **nedvournno** proizlazi.*

nenadno

[...] i za svakoga, koji ljubi, da mišlju prodiere preko hrapave kore, da, izrazili bismo se, nenadno zateče one uzvišene pojmove, koji su skriveni kao biserte u ljušturi.

sasma

*Stoga se za Pjesmu nad Pjesmama mora **sasma** napustiti metoda alegoričnoga tumačenja; pak ako ćemo ju pravilno shvatiti slijedit nam je onu literarnog smisla.*

također

Alegorične su glave XVI. i XXIII. u Ezehiela, jer u prvomu nam predstavlja Jeruzolim pod oblikom jedne nepoštene i bludničke žene, a u drugomu također kao i Samariju u slici dviju sestara, koje se zovu, ova Ohala, a ona Oholiba, obje bludnice.

uključivo

*Upravo nježnom vještinom umjetnika ova se alegorija izvodi do **uključivo** šestoga stiha.*

Prilozi *bezdvajbeno, nedvoumno, nenadno, sasma, uključivo* nisu upotrijebljeni ni u jednom tekstu iz austrougarskog i gračkog perioda. Riječ *također* se pojavljuje u tekstu BENITO MUSSOLINI: *A za sve one kojima nema šta da stavi u izgled, ili koji njegovih darova ne će, on ima također načina: on ih hladnokrvno prepušta 'akciji' svojih squadra t. j. toljagi, ricinusu, ognju, progonstvu i pogrdama svake vrste.*

28. U upotrebi *p r i j e d l o g a* izdvaja se *k i* tijekom.

Kao što je alegorično i simbolično, kada prorok Ošėja pripovijeda o bludnici i o sinovima, koje je porodila; jer sam prorok podaje vjersku aplikaciju na hebrejski svijet u nadi, da će se povratiti k vjeri u Jahveha (Jehove). ♦ Ovo je, kako opaža Castelli, bila prva klica alegoričkih tumačenja, koja su, tijekom stoljeća, bila jedino prihvaćena i držana za istinu.

29. U sistemu *veznika i vezničkih riječi* na tri se mjesta pojavljuje oblik *kojeg, kojeg, kojemu*.

Možda kralj Salamun kojeg se samo za to spominje, da se izvede prisposoba ili da se opiše njegova sjajna letiga ili da se spomene njegov jedan plodonosni vinograd? ♦ Čovjek, kojega Šulamit ljubi i njezin je ljubavnik. ♦ [...] jer nije to ime kralja Salamuna, nego to se odnosi na božanstvenoga kralja, kojemu pripada mir.

Oblik *kojeg* dolazi samo u tri Andrićeva teksta iz austrougarskog perioda.

I ta ogromna razlika između ta dva Čorkana, to je njegov bol zbog kojega on sad podnmljen i zamišljen sjedi i koji uzalud pokušava da kaže, jer je veći od svega što čovjek može pomisliti a kamoli reći (ČORKAN I ŠVABICA). ♦ Izuzimajući po kojeg oduševljena i bradata profesora i gazdinske sinove, i studente s naočarima, sve su to bila brutalna, neinteligentna lica violetnih palanačkih tipova (FAŠISTIČKA REVOLUCIJA). ♦ Oni još uvek nose stare orde ne i celim izrazom i svakom gestom predstavljaju režim kojeg više nema (KROZ AUSTRIJU).

Na tri mjesta rečenica počinje riječju *nego*:

Nego ovaj način tumačenja, koji nalazimo amo tamo rasijano po Talmudu i u najstarijim Midraskim, bijaše prikupljeno u posebni Midrash o Pjesmi, i u aramajskoj parafrazi, koja nije niti slobodan prevod ove knjige, nego upravo jedno opširno alegorično tumačenje. ♦ Nego kod ovoga nastaje pitanje, koje nam odjednom rješava svu onu gomilu rasprava: je li moguće, je li razumno, da se Pjesmi nad Pjesmom podade ma bilo koje alegorično rješenje? ♦ Nego nam se poslije otkriva i razlog tomu, kada se čita u 7. stihu: „Vinograd je Gospodina (Jahveha) nad vojskama dom Izraelov“.

30. Što se tiče *r i j e č c a*, na jednom mjestu rečenicu otvara *nití*:

***Niti** to da je sve. o ljubavi se može govoriti i frazama, koje postavljaju njezinu idealnu stranu, ali u Pjesmi nad Pjesmama upotrebljavaju se takovi izrazi, koji se mogu odnositi samo na seksualnu ljubav.,*

koja se opet u dva druga slučaja skraćuje u *nit*:

***Nit** imamo poteškoće da si protumačimo, da je, kao takva, mogla biti uvrštena u Zakonik svetih knjiga. ♦ I ako u namjeri svoga autora, ona nije bila vjerski spis, ona ipak nije bila – kako ćemo vidjeti – ni nemoralni **nit** erotični sastav.*

U jednom primjeru rečenica počinje riječcom *pak*:

***Pak** bismo postepeno išli sve do one nove vrsti tumačenja, koje se sačuvalo do našeg doba, kada su neki tumačitelji tvrdili, da se u Pjesmi simbolizuje idealna ljubav Salamuna sa Mudrošču.,*

a u tri ona dolazi na sredini složene rečenice:

*Ili bismo nizali one tumače židovskih doktora, koji u pjesmi gledaju simbolizovanu ljubav Božju spram židovskoga naroda, **pak** bismo tim putem došli do onoga tumača crkvenih doktora (naučenjaka), koji nam u njoj slave spoj i mistično vjenčanje Hrista sa Crkvom. ♦ Žena, koju ćemo kratkoće radi nazvati Šulamit (Shulammit), kako se to zove na jednom mjestu Pjesme, izjavljuje da želi biti ljubljena i teži za naručajem svoga ljubavnika; govori kako ju noću muči misao na njega; da se noću diže i da ga traži po gradu, zove ga da s njom pođe u polje i u vinograd, **pak** mu obećaje, da će mu tamo podati svoju ljuba [...] ♦ Našom raspravom pošli bismo preveć na dugo, kada bismo se na ovome mjestu htjeli specijalno osvrutati na alegorije, koje su podmetale Pjesmi nad Pjesmama bilo od kada su židovi u Španjolskoj stupili u odnošaje s Arapima i naučili od njih Aristotelovu filozofiju, **pak** su u pjesmi vidili simbolizovan spoj duše s aktivnim averojevim umom, poprimila kod židova opširno se bavi Salfeld [...].*

Na jednom mjestu nalazimo upitni spoj *je li*.

*Nego kod ovoga nastaje pitanje, koje nam odjednom rješava svu onu gornju rasprava: **je li** moguće, **je li** razumno, da se Pjesmi nad Pjesmom podade ma bilo koje alegorično riješenje?*

Taj sklop se pojavljuje u radovima iz austrougarskog i gračkog perioda još samo u FAŠISTIČKOJ REVOLUCIJI (***Je li** sve to učinjeno samo za to da on sa nekoliko provincijskih advokata i ambicioznih oficira dođe na vlast i uspostavi jednu običnu desničarsku vladu?*) i RZAVSKIM BREGOVIMA (*Poneki stoje dugo na krnjem mostu, posmatraju zelenu brzu rijeku i sve zapitkuju **je li** baš to ta Drina.*), dok *da li* nalazimo u devet tekstova.

31. Na sintaksičnom planu zapaža se upotreba *g r a m n a t i č k e* umjesto logičke *i n t e r p u k c i j e*. Za to postoji dosta primjera.

*I kada bi naš zadatak **bio, da** ovoj pjesmi podademo koji drugi naslov, mi ne bismo znali izumiti zgodnijega nego. Sve mogućnosti ljepote i trijumf ljubavi. ♦ [...] tko se, napokon, **usudio, da** je označi nekom raspravom o mudračkomu kamenu, prepustio se gore nego li pomamnoj tlapnji. ♦ Pjesma je ova, htjelo se ili ne htjelo, bitno moralna, a **moralnost, kojom** je prožeta, izbija napose iz one zlatne rečenice, koju Sulamit izriče [...] ♦ Od svijetu tvorevina ljudskog uma, nijedna druga, možda, nije dala povoda toliko-mu razbijanju glave i na proučavanje i razmišljanje prisililo onoliko velik broj drevnih i modernih **tumača, kao što je** ova kratka preuzvišena Pjesma. ♦ Jer tko ju čita lišen svakih **presuda, ne može, a da** se ne začudi [...] ♦ [...] onaj Stari Zavjet, koji je zbirka spisa s jedinom **tendencijom, da podučavaju** vjerski i moralni uzgoj [...] ♦ [...] kako se među tim spisima može nalaziti **knjiga, koja** barem svojim književnim izrazima govori samo o ljubavi između čovjeka i žene? ♦ Niti to da je sve: o ljubavi se može govoriti i **frazama, koje** postavljaju njezinu idealnu stranu [...] ♦ [...] ali u Pjesmi nad Pjesmama upotrebljavaju se **takovi izrazi, koji** se mogu odnositi samo na seksualnu ljubav. ♦ I ona, kada **pomišlja, da je** u zagrljaju svoga prijatelja, upravo zanesena, pa bez ikakva obzira uzdiše [...] ♦ [...] zove ga, da se s njom nađe i obećaje mu svoju ljubav, dva puta **mu veli, da će** ga sa sobom odvesti u svoj dom, u sobu svoje majke. ♦ Prva je dakle **poteškoća, koja** nastaje za **onoga, koji** čita Pjesmu nad Pjesmama, kao dio staroga zavjeta, da sazna: kako je ona mogla naći mjesta u jednoj zbirci svetih knjiga? ♦ **Izgleda, da se** o tomu pavela rasprava između ondašnjih dviju škola Shamaje i Hilela [...]. ♦ I s vremenom došlo se do takvoga poštivanja i obožavanja svetosti **Pjesme, da se smatralo** teškim grijehom, ko bi ju samo iz zabave pjevao. ♦ Nego ovaj način **tumačenja, koji nalazimo** amo tamo rasi-jano po Talmudu i u najstarijim Midraskim, bijaše prikupljeno u posebni Midrash o Pjesmi [...]. ♦ Našom raspravom pošli bismo preveć na **dugo, ka-da** bismo se na ovome mjestu htjeli specijalno osvrutati na alegorije [...] ♦ Pak bismo postepeno išli sve do one nove vrsti tumačenja, koje se sačuvalo do našeg doba, kada su neki tumačitelji **tvrdili, da se** u Pjesmi simbolizuje idealna ljubav Salamuna sa Mudročću. ♦ Ili bismo nizali one tumače židovskih **doktora, koji** u pjesmi gledaju simbolizovanu ljubav Božju spram židovskoga naroda [...] ♦ Ili bismo nizali one tumače židovskih doktora, koji u pjesmi gledaju simbolizovanu ljubav Božju spram židovskoga naroda, pak bismo tim putem došli do onoga tumača **crkvenih doktora (naučenja-ka), koji** nam u njoj slave spoj i mistično vjenčanje Hrista sa Crkvom. ♦ Nego kod ovoga nastaje **pitanje, koje** nam odjednom rješava svu onu gomilu rasprava: je li moguće, je li razumno, da se Pjesmi nad Pjesmom podade ma bilo koje alegorično riješenje? ♦ Nego kod ovoga nastaje pitanje, koje nam odjednom rješava svu onu gomilu rasprava: je li moguće, je li **razumno, da se** Pjesmi nad Pjesmom podade ma bilo koje alegorično riješenje? ♦*

Nema **sumnje, da se** neke pisane književnosti imaju shvaćati u alegoričnomu smislu. ♦ Ali, treba **naglasiti, da** u tomu slučaju alegorično značenje izbija iz same sadržine. ♦ Ali je to alegorično značenje očividno na prvi pogled: jer prirodno zmije nisu nikada govorile niti je bilo u naravi **stabala, da im** plodovi davaju spoznaju dobra i zla niti dar života [...]. ♦ [...] iz toga logično **slijedi, da** zmija i stablo nisu drugo što nego alegorija i simbol. ♦ Kao što je alegorično i **simbolično, kada** prorok Ošėja pripovijeda o bludnici i o sinovima [...]. ♦ Kao što je alegorično i simbolično, kada prorok Ošėja pripovijeda o bludnici i o **sinovima, koje je** porodila [...] ♦ [...] jer sam prorok podaje vjersku aplikaciju na hebrejski svijet u **nadi, da će se** povratiti k vjeri u Jahveha (Jehove). ♦ Dapače je općenito u stilu hebrejskih proroka i **pjesnika, da** svojim riječima ponavljaju **sve ono, što su** prije izrazile pod metaforom ili alegorijom. ♦ Alegorija o jednom plodnom **vinogradu, koji** vinogradar obrađuje velikim marom i velikom vještinom, da bi mu dala obilna i dobra ploda. ♦ Nego nam se poslije otkriva i razlog **tomu, kada se** čita u 7. stihu [...]. ♦ Ali je za **svakoga, koji čita** bez predrasuda **jasno, da** te namjere nije bilo u autorovoj namisli. ♦ [...] da se noću diže i da ga traži po gradu, zove ga da s njom pođe u polje i u vinograd, pak mu **obećaje, da će** mu tamo podati svoju ljubav [...]. ♦ Možda kralj Salamun kojeg se samo za to **spominje, da se** izvede prisposoba [...] ♦ Nit imamo poteškoće da si **protumačimo, da je**, kao takva, mogla biti uvrštena u Zakonik svetih knjiga.

Tu su i sklopovi koji nam, u najmanju ruku, neobično izgledaju imajući u vidu uobičajeni, standardni način izražavanja Iva Andrića. To su, recimo:

Pa dok ćemo ovo posebno ispitati: za stalno da kada bi se Johveh ili Hrist simbolizovao u ljubavniku, ne bi se uzveličavali bokovi, niti bi se uzvećavale dojke izraelskoga naroda ili Crkve, ne bi se u najgorljivijim izražajima izražavale najseksualnije želje, niti bi ih se moglo predstavljati u slici ljubavnika, koji samo čezne za tjelesnim ljepotama svoje ljubavnice. ♦ *Pa dok ćemo ovo posebno ispitati: za stalno da kada bi se* Johveh ili Hrist simbolizovao u ljubavniku, ne bi se uzveličavali bokovi, niti bi se uzvećavale dojke izraelskoga naroda ili Crkve, ne bi se u najgorljivijim **izražajima izražavale** najseksualnije želje, niti bi ih se moglo predstavljati u slici ljubavnika, koji samo čezne za tjelesnim ljepotama svoje ljubavnice. ♦ Žena, koju ćemo kratkoće radi nazvati Šulamit (Shulammit), kako se to zove na jednom mjestu Pjesme, izjavljuje da želi biti ljubljena i teži za naručajem svoga ljubavnika; govori kako ju noću muči **misao na njega** [...] ♦ I ovo su mnijenje, općim suglasjem, odobrili i svi ostali hebrejski naučenjaci, koji su izrekli jednu **novu drugu** rasudu. Ime Shelomo (Salamun) u Pjesmi nad Pjesmama je sveto, jer nije to ime kralja Salamuna, nego to se odnosi na božanstvenoga kralja, kojemu pripada mir. ♦ *Pa dok ćemo ovo posebno ispitati: za stalno da kada bi se* Johveh ili Hrist simbolizovao u ljubavniku, ne bi se uzveličavali bokovi, niti bi se uzvećavale dojke izraelskoga naroda

ili Crkve, ne bi se u najgorljivijim **izražajima izražavale** najseksualnije želje, niti bi ih se moglo predstavljati u slici ljubavnika, koji samo čezne za tjelesnim ljepotama svoje ljubavnice. ♦ Alegorične su glave XVI. i XXIII. u Ezehiela, jer u prvomu nam predstavlja Jeruzolim **pod oblikom jedne nepoštene i bludničke žene**, a u drugomu također kao i Samariju u slici dviju sestara, koje se zovu, ova Ohala, a ona Oholiba, obje bludnice.

32. S druge strane, postoje riječi, oblici i izrazi koji su bliži srpskom nego hrvatskom jeziku. Npr. na dva se mjesta pojavljuje *prevod* umjesto očekivanog *prijevoda*.

*Već se na početku očituje težnja za poljupcima ljubavnika, a po hebrajskomu tekstu i **prevodu** LXX (Sedamdesetorice), bezdvojbeno je, da žena govori. ♦ Nego ovaj način tumačenja, koji nalazimo amo tamo rasijano po Talmudu i u najstarijim Midraskim, bijaše prikupljeno u posebni Midrash o Pjesmi, i u aramajskoj parafrazi, koja nije niti slobodan **prevod** ove knjige, nego upravo jedno opširno alegorično tumačenje.*

Autor u jednom slučaju upotrebljava glagol *simbolizirati*:

*U hebrejizmu je zauzela maha neka osobita alegorija, koja bismo mogli nazvati historijsko-teološkom; t. j., u Pjesmi nad Pjesmama htjelo se je pod svaku cijenu **simbolizirati** božju ljubav prema izraelskomu narodu,*

a četiri puta *simbolizovati*:

*[...] i naučili od njih Aristotelovu filozofiju, pak su u pjesmi vidili **simbolizovan** spoj duše s aktivnim averojevim umom, poprimila kod židova opširno se bavi Salfeld [...] ♦ Ili bismo nizali one tumače židovskih doktora, koji u pjesmi gledaju **simbolizovanu** ljubav Božju spram židovskoga naroda [...] ♦ Pa dok ćemo ovo posebno ispitati: za stalno da kada bi se Johveh ili Hrist **simbolizovao** u ljubavniku [...] ♦ [...] kada su neki tumačitelji tvrdili, da se u Pjesmi **simbolizuje** idealna ljubav Salamuna sa Mudročću.*

33. Naša kraća analiza, ako je tačna i pouzdana, daje negativan odgovor na ono što je Jadranke Brnčić istakla – da bi „pomnija analiza stila, sintakse, leksika i čestotnosti upotrebe pojedinih riječi jamačno pokazala je li autor primjerice knjige s naslovom PRIPOVETKE (1924) s tematikom iz prošlosti Bosne turske i austrijske vlasti ujedno i autor ogleđa o biblijskoj knjizi ljubavne poezije te eseja o Franji Asiškome“ (Brnčić 2009: 27). Upoređujući jezički izraz u Andrićevoj PJESMI NAD PJESMAMASA sa drugim tekstovima iz austrougarskog i gračkog perioda, dolazimo do zaključka da je ovaj *estetski esej* po jeziku i stilu sasvim disonantan u odnosu na sve ostale iz toga razdoblja. Za to može da postoji niz pretpostavki: 1. tekst je napisao Ivo Andrić kroatizirajući ga svjesno i snažno, 2. tekst je Andrić sačinio prema uputama redakcije VIJENCA, 3. tekst je lektorisan i maksimalno usklađen sa tadašnjom hrvatskom jezičkom normom,

4. tekst je stilizovan u duhu biblijskog originala, 5. tekst nije napisao Ivo Andrić. Smatramo da bi trebalo, prije svega, provjeriti drugu drugu pretpostavku – uticaj uređivačke politike VIJENCA na jezičko uobličavanje Andrićeve PJESMI NAD PJESMAMASA pa ako se u poziciji redakcije ne nađu razlozi za osoben jezički izraz Andrićevog prikaza, valjalo bi razloge tražiti u drugim mogućnostima, izuzev u petoj (da to nije Andrićev tekst), koju osporava ime i prezime na kraju prikaza.

Literatura

- Brnčić 2010: Brnčić, Jadranka. Ivo Andrić i PJESMA NAD PJESMAMA. In: Tošović, Branko (ur.). *Der Grazer Opus von Ivo Andrić / Grački opus I. Andrića (1923–1924)*. Graz. S. 27–40.
- Capasso 2010: Capasso, Danilo. Ivo Andrić i fašizam. In: Tošović, Branko (ur.). *Der Grazer Opus von Ivo Andrić / Grački opus I. Andrića (1923–1924)*. Graz. S. 41–52.
- Đorđević 2000: Đorđević, Biljana. Pisma Iva Vojnovića Ivi Andriću. In: *Sveske Zadužbine Ive Andrića*. Beograd, god. XIX, sv. 17. S. 77–122.
- Đukić Perišić 2009: Đukić Perišić, Žaneta. Ivo Andrić: put, putnik, putopis. In: Tošović, Branko (ur.) *Ivo Andrić. Graz – Österreich – Evropa / Ivo Andrić. Graz – Austrija – Evropa*. Graz – Beograd. S. 41–58.
- Karaulac 1980: Karaulac, Miroslav. *Rani Andrić*. Beograd – Sarajevo.
- Kozomara 2010: O ortografiji gračkih pripovjedaka Ive Andrića iz današnje perspektive. In: Tošović, Branko (ur.). *Der Grazer Opus von Ivo Andrić / Grački opus I. Andrića (1923–1924)*. Graz. S. 355–359.
- Milanović 2010: Milanović, Aleksandar. Andrićev publicistički stil u gračkom periodu. In: Tošović, Branko (ur.). *Der Grazer Opus von Ivo Andrić / Grački opus I. Andrića (1923–1924)*. Graz. S. 163–182.
- Poljak 2002: Poljak, Željko. *Hrvatski književnik Ivo Andrić*. Zagreb.
- Pjesma nad pjesmama – www: Pjesma nad pjesmama. In: <http://www.wyu.com/izrada/22pes001.htm>. Stanje 15. 8. 2010.

Analizirani radovi Iva Andrića

a) Književno-publicistički tekstovi

Putopisi

1. KROZ AUSTRIJU (ZABELEŠKE S PUTA). In: *Jugoslavenska njiva*. Zagreb: 1923. Godina VII, knj. I, br. 12. S. 487–490.
2. SAN O GRADU: POVODOM IVA VOJNOVIĆA „MAŠKARATE ISPOD KUPLJA“. In: *Jugoslavenska njiva*. Zagreb: 1923. Godina VII, knj. I, br. 3. S. 118–119.

b) Političko-publicistički tekstovi

3. FAŠISTIČKA REVOLUCIJA. In: *Jugoslavenska njiva*. Zagreb: 1923. Godina VII, knj. II, br. 8. – S. 344–347. [Pseudonim Res]
4. BENITO MUSSOLINI. In: *Jugoslavenska njiva*. – Zagreb: 1923. – Godina VII, knj. II, br. 12. S. 449–453. [Pseudonim Res]
5. JOVAN SKERLIĆ. In: *Srpski književni glasnik (n. s.)*. Beograd: 1924. Knj. XII, br. 2. – S. 91–92.
6. SLUČAJ MATTEOTTI. In: *Jugoslavenska njiva*. Zagreb, 16. avgust 1924. God. III, knj. II, br. 4. S. 121–123. [Pseudonim Res]

c) P r i k a z i

7. PJESMA NAD PJESMAMA (ESTETSKI PRIKAZ). In: *Vijenac*. Zagreb: 1924. Knj. III. S. 196–198.

Izvor

Andrićev Gralis-Korpus: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>. Stanje 15. juni 2010.

Ilustracije

Fotografije u ovome radu autor je snimio u periodu od 2008. do 2010. u Institutu za slavistiku Univerziteta „Karl Franc“ u Gracu. Izuzetak čini sl. 3: Ivo Vojnović (Karaulac 1980: 97) i sl. 4. Jovan Skerlić: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/9b/Jovan_skerlic.jpg/250px-Jovan_skerlic.jpg.

Branko Tošović (Graz)

Andrićs publizistische Werke aus der Grazer Zeit (1923–1924)

In dieser Arbeit werden sieben publizistische Texte analysiert, die Ivo Andrić in den Jahren 1923 und 1924 verfasste oder erstmals veröffentlichen ließ. Es sind dies: KROZ AUSTRIJU (ZABELEŠKE S PUTA) [DURCH Österreich (Reisenotizen)], FAŠISTIČKA - REVOLUCIJA [DIE FASCHISTISCHE REVOLUTION], BENITO MUSSOLINI, SLUČAJ MATTEOTTI [DER FALL MATTEOTTI], JOVAN SKERLIĆ, SAN O GRADU [DER TRAUM VON DER STADT] und PJESMA NAD PJESMAMA (ESTETSKI PRIKAZ) [DAS HOHE LIED DER LIEBE (ÄSTHETISCHE SCHILDERUNG)]. Diese Werke werden in drei Einheiten gegliedert: 1. literarisch-publizistische, 2. politisch-literarische Texte und 3. literarische Schilderungen. Sechs dieser Arbeiten von Ivo Andrić wurden in Zagreb veröffentlicht, eine in Belgrad, wobei Andrićs intensivste Kooperation mit der Zeitschrift JUGOSLAVENSKA NJIVA erfolgte (fünf der insgesamt sieben Texte). Jeweils ein Text erschien im Belgrader Periodikum - SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK und im Zagreber VIJENAC. Alle Texte wurden, das Hohe Lied der Liebe ausgenommen, in Ekavica verfasst.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
branko.tosovic@uni-graz.at

